

A MAGYAR
TUDOMÁNY
ÜNNEPE

MTA

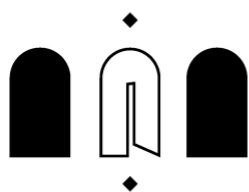
MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM 100.

**FELSŐOKTATÁSTÖRTÉNET
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
MAGYARORSZÁGON**

Az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottság
és a PTE BTK Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék
konferenciájának absztraktkötete

Pécs, 2023. november 9-10.

A MAGYAR
TUDOMÁNY
ÜNNEPE

MTA

MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM 100.

**FELSŐOKTATÁSTÖRTÉNET
A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI
MAGYARORSZÁGON**

Az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottság
és a PTE BTK Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék
konferenciájának absztraktkötete

Szerkesztette: Pusztafalvi Henriette – Takács Zsuzsanna Mária

Lektorálta: Molnár-Kovács Zsófia

ISBN 978-963-7068-18-8

Magyar Tudományos Akadémia
Pécsi Területi Bizottsága
Pécs, 2023

TARTALOM

KÖSZÖNTŐ	4
A KONFERENCIA PROGRAMJA	6
ABSZTRAKTOK	9
BENE KRISZTIÁN A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Francia Intézetének története 1923 és 1940 között	9
CSEH GIZELLA Indiai-magyar rapszódia: Amrita Sher-Gil_(és egy transznacionális család) emlékezete.....	13
DEZSŐ KRISZTINA Dermato-venerológiai mulázsgyűjtemények az egyetemi oktatásban a két világháború közötti Magyarországon.....	16
MAISCH PATRÍCIA A pozsonyi egyetem Pécsre költözésének lenyomata_a korabeli helyi sajtóban.....	20
MÉREG MARTIN Apponyi Albert és az Erzsébet Tudományegyetem.....	24
MOHR SZILÁRD Felsőoktatási vagy tanügyigazgatási karrier? Fodor Ferenc pécsi tankerületi főigazgatói kinevezése	28
MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA Művészeti élet és tanári hivatás. Művészeti szerepvállalások a Debreceni Egyetem történetének_első periódusában (1914-1949)....	30
NAGY ADRIENN A Szekeres család a hazai pedagógiai élet szolgálatában	34
NÓBIK ATTILA Női oktatók a két világháború közötti szegedi egyetemen	39
OZSVÁTH JUDIT Izmusokkal farkasszemet nézve, örök értékek biztonságában. Márton Áron és György Lajos hatása a két világháború között Kolozsváron tanult magyar egyetemi hallgatókra.....	43
POLYÁK PETRA Hallgatói fegyelmi ügyek az Erzsébet Tudományegyetemen.....	48
PUSZTAFALVI HENRIETTE Közegészségügyi ismeretek oktatása a felsőfokú oktatásban	51
RAPOSA VIVIEN KITTI A pécsi Erzsébet Tudományegyetem hallgatói és a városi lakosság együttműködése a két világháború között.....	54
S. DINNYÉS KATALIN JULIANNA Népegészségügyi kérdések a kiegyezéstől a két világháború közötti időszakig.....	57

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA

Magyar orvosprofesszorok népegészségügyi felvilágosító munkája 1920 és 1945 között **61**

VAJDA TAMÁS

A száműzött kolozsvári és pozsonyi egyetemek ideiglenes budapesti együttműködése
1920-1921 **65**

ZÁVOTI JÓZSEFNÉ

Trianont követő évek a hazai gyógypedagógusképzésben **69**

KÖSZÖNTŐ

Az 1912-ben Pozsonyban alapított **Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem** 1923-tól Pécsen kezdte el működését, melynek jogutóda a Pécsi Tudományegyetem. A Trianon utáni határok kijelölése és az egyetem áthelyezése magyar területre új lehetőséget kínált Pécsnek, hogy ismét egyetemvárosként létezhesen. A pécsi illetőségű lapok, kiadványok szinte minden nap foglalkoztak a kérdéssel és erőteljes lobbitevékenységet folytattak, hogy valóban Pécs adhasson otthont az egyetemnek. Számtalan érvet sorakoztattak fel amellet, hogy itt a helye az egyetemnek, mint például a közegészségtani helyzet nehézségeit, a kórházak nagy számát, kiépítettségét és ezek az érvek mind a Pécsre telepítés mellett szóltak. Ugyan a szerb megszállás miatt csak később költözhetett, és az ideiglenes budapesti működés alatt is csak nehezen volt fenntartható az egyetem folyamatos működése, a végleges költözés után viszont gyorsan sikerült ezt konszolidálni. Előadónk ezt az átmeneti és a végleges elhelyezés kérdését vizsgálják egyrészt a levéltári források alapján, az alapítás körüli kérdéseket pedig a helyi lapokban megjelent írásokon keresztül tárják fel.

A konferencia előadásai nem csak egy-egy nevezetes személy tevékenységét tekintik át, hanem többek között az egyetemi szervezetek tevékenységét, helyzetét. Talán kevésbé ismert témák is megjelennek, mint a fegyelmi ügyek, valamint az orvoskaron használt szemléltető eszközök egy bizonyos köre, az itt készített és tárolt, a bőrgyógyászatban használt mulázsok. Ezáltal olyan területekre is bepillantunk, melyek nem feltétlenül kerülnek a felsőoktatás történetével foglalkozó kutatások homlokterébe. Konferenciánk nagy tanár személyiségek életútját tekintette át vagy éppen családok életútján keresztül vizsgálta a személyes történeteket, hogy kerülhettek be vagy éppen hogyan távolították el őket a felsőoktatásból. A szerteágazó témák a felsőoktatás sokszínűségén keresztül adnak bepillantást az oktatástörténet – neveléstörténet – határtalan kutatási területébe, mely által a kutatók számára is nyilvánvalóvá válik, hogy egy-egy téma számtalan feltáratlan területet rejt.

A kicsit bővebb formában megjelent összefoglalók megerősítik Klebelsberg Kunó szavait, aki a pécsi Erzsébet Tudományegyetem megnyitása alkalmából tartott beszédében a következőket mondta: *„Büszke megelégedés tölti el lelkemet, hogy páratlan nehéz körülmények között újabb tűzhelyet szentelhetek fel a tudománynak, hogy a tudás erejével uralkodjék hazánk újjáépítésén és a magyar nép becsületének gyarapításán.”*

Konferenciánk e széles perspektívában vizsgálja és egyben tiszteleg a centenárium jegyében az alapítók, az egyetem működését segítőik előtt, bemutatva sokszínű tevékenységüket, életútjukat, kitekintve a felsőoktatás más területeire, fókuszba állítva megannyi új kérdést.

dr. Tigyi Zoltánné dr. Pusztafalvi Henriette

MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának elnöke

A KONFERENCIA PROGRAMJA

2023. NOVEMBER 9. CSÜTÖRTÖK

11:00-11:15 Köszöntő – dr. habil. Pusztafalvi Henriette az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának elnöke

A konferencia megnyitása – dr. habil. Bene Krisztián a PTE BTK dékánja

11:15-11:45 Nyitóelőadás – Bene Krisztián habil. Ph.D (PTE BTK, docens): A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Francia Intézetének története 1923 és 1940 között

1. szekció: vezetője – Takács Zsuzsanna Mária Ph.D (PTE BTK, adjunktus)

11:50-12:10 Nagy Adrienn Ph.D (Magyar Nemzeti Levéltár, főlevéltáros): A Szekeres család a hazai pedagógiai élet szolgálatában

12:10-12:30 Mohr Szilárd Ph.D (kutató): Felsőoktatási vagy tanügyigazgatási karrier? Fodor Ferenc pécsi tankerületi főigazgatói kinevezése

12:30-12:50 Méreg Martin Ph.D hallgató (PTE EK és Tkp. Történeti Gyűjtemények Osztálya): Apponyi Albert és az Erzsébet Tudományegyetem

12:50-13:00 Hozzászólások

13:00-14:00 Ebéd

2. szekció: vezetője – Pusztafalvi Henriette habil. PhD (PTE ETK, docens)

14:00-14:20 Molnár-Tamus Viktória Ph.D (Debreceni Református Hittudományi Egyetem, főiskolai docens): Művészeti élet és tanári hivatás - Művészeti szerepvállalások a Debreceni Egyetem történetének első periódusában - (1914-1949)

14:20-14:40 Polyák Petra Ph.D (MNL Baranya Vármegyei Levéltár, főlevéltáros): Hallgatói fegyelmi ügyek az Erzsébet Tudományegyetemen

14:40-15:00 Dezső Krisztina (PTE EK és Tkp. Történeti Gyűjtemények Osztálya, muzeológus): Dermato-venerológiai mulázsgyűjtemények az egyetemi oktatásban a két világháború közötti Magyarországon

15:00-15:20 Maisch Patrícia Ph.D (PTE BTK, adjunktus): A pozsonyi egyetem Pécsre költözésének lenyomata a korabeli helyi sajtóban

15:20-15:30 Hozzászólások

15:30-16:00 Kávészünet

3. szekció: vezetője – Maisch Patrícia Ph.D (PTE BTK, adjunktus)

16:00-16:20 Pusztafalvi Henriette habil. PhD (PTE ETK, docens): Az egészségtanoktatás megjelenése a felsőoktatásban

16:20-16:40 S. Dinnyés Katalin Julianna doktorjelölt (SZTE ETSZK, tanársegéd): Népegészségügyi kérdések Magyarországon a kiegyezéstől a két világháború közötti időszakig bezárólag

16:40-17:00 Takács Zsuzsanna Mária Ph.D (PTE BTK, adjunktus): Magyar orvosprofesszorok népegészségügyi felvilágosító munkája 1920 és 1945 között

17:00-17:20 Hozzászólások

A nap zárása

2023. NOVEMBER 10. PÉNTEK

9:00-9:30 Nyitóelőadás – Ozsváth Judit Ph.D (Babeş-Bolyai Tudományegyetem, adjunktus): Izmusokkal farkasszemet nézve, örök értékek biztonságában. Márton Áron és György Lajos hatása a két világháború között Kolozsváron tanult magyar egyetemi hallgatókra

9:30-9:40 Hozzászólások

4. szekció: vezetője – Molnár-Kovács Zsófia habil. Ph.D (PTE BTK, adjunktus)

9:40-10:00 Cseh Gizella (kutató): Indiai-magyar rapszódia. Amrita Sher-Gil (és egy transzkontinentális család) emlékezete

10:00-10:20 Závoti Józsefné Ph.D (SOE Benedek Elek Pedagógiai Kar): Trianont követő évek a hazai gyógypedagógusképzésben

10:20-10:40 Nóbik Attila habil. Ph.D (SZTE JGYPK, docens): Női oktatók a két világháború közötti szegedi egyetemen

10:40-10:50 Hozzászólások

10:50-11:20 Kávészünet

5. szekció: vezetője – Somodi Imre Ph.D (Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola)

11:20-11:40 Vajda Tamás (SZTE Levéltára, igazgató): A száműzött kolozsvári és pozsonyi egyetemek ideiglenes budapesti együttműködése (1920-1921)

11:40-12:00 Raposa Vivien Ph.D hallgató (PTE BTK): A pécsi Erzsébet Tudományegyetem hallgatói és a városi lakosság együttműködése a két világháború között

12:00-12:15 Hozzászólások

12:15 A konferencia zárása – dr. Pusztafalvi Henriette az MTA PAB Neveléstörténeti Munkabizottságának elnöke

ABSZTRAKTOK

BENE KRISZTIÁN **A MAGYAR KIRÁLYI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM FRANCIA** **INTÉZETÉNEK TÖRTÉNETE 1923 ÉS 1940 KÖZÖTT**

Pécs város 20. századi történelmében az egyik legnagyobb változást minden bizonnyal az 1912-ben Pozsonyban létrehozott Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözése hozta. Az első világháborút követő trianoni békeszerződés negatív következményei vezettek oda, hogy az országhatáron túlra került Pozsonyban található felsőoktatási intézménynek új helyet kellett találni. 1921-ben pedig Pécsre esett a választás, így a mai egyetem nem a középkori pécsi, hanem a modernkori születésű pozsonyi egyetem jogutódja (BENKE, 1999: 71-114).

Az egyetem, mely 1923-tól kezdte meg rendes működését Pécs városában, a korábbi időszak három karához képest eggyel többel rendelkezett, mivel a jog- és államtudományi, az orvostudományi, valamint a bölcsészettudományi mellett a soproni evangélikus teológiai kar is ennek keretében tevékenykedett (LUKINICH, 1933). A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Karon 12 intézet kezdte meg munkáját, melyek között ott találjuk a Francia Intézetet is (CZIBÓK, JANKOVITS ÉS NAGY 2000: 9, 29). Utóbbi vezetésével Birkás Géza egyetemi tanárt bízták meg, aki a veszprémi piarista gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvány után a budapesti, a grenoble-i és a genfi egyetemeken folytatott tanulmányokat (GYIMESI, 1994: 31). Az 1902-ben elnyert francia-magyar szakos középiskolai tanári diploma birtokában a budapesti főreáliskolában kezdett tanítani, később pedig a budapesti tankerület francia nyelvi szakfelügyelője lett. Miután 1922-ben magántanári képesítést szerzett francia irodalomtörténetből (KOVÁCS, 2012: 35, 40), 1923-ban Pécssett a Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem francia nyelv- és irodalom rendes tanára lett (BENKE, 1998: 37). Azon kevés egyetemi tanár közé tartozott, aki munkába állása után le is költözött Pécsre, így aktívan részt tudott venni az egyetemi közéletben is (HORTOBÁGYI, 1940: 110). Ebből kifolyólag nem meglepő, hogy oktatói és tudományos tevékenysége mellett 1928–29 során a Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Kar dékánja, 1938-39 folyamán pedig az egyetem rektora is volt (MARKÓ, 2001: 740). Pályatársai és diákjai egybehangzó véleménye szerint Birkás Géza a Pécssett töltött évek alatt egészen kiemelkedő módon képviselte mind a Francia Intézetet, mind

pedig az Erzsébet Tudományegyetemet a hazai és nemzetközi tudományos közéletben, miközben emellett oktatóként is a legmagasabb szakmai színvonalon tevékenykedett.

Mindeközben a vezetése alatt álló Intézet is sikeres pályafutást tudhatott maga mögött, hiszen a szerény kezdetek után mind oktatói, mind hallgatói létszáma jelentős növekedésnek indult. A komoly tudományos múlttal rendelkező vezető munkáját magyar kollégák, idegennyelvű lektorok, majd a hallgatók köréből előlépett fiatal munkatársak is segítették, tehát az áldozatos oktatói tevékenység egyértelműen sikeres volt. A levéltári iratok és egyetemi kiadványok tanúsága szerint fennállása során az Intézet kötelékében összesen 10 oktató tartott különböző beosztásokban kurzusokat a hallgatók számára (TANREND, 1924-1940). Ami ennél is fontosabb, hogy az 1923-ban csupán egy oktatóval rendelkező Intézet az 1939-40-es tanévben már 5 főt számlált: egy egyetemi tanárt (Birkás Géza), két lektort (Loviaguin Sándor és Mayerhoffer Júlia), egy fizetéstelen tanársegédet (Takács Zoltán), valamint egy díjtalan gyakornokot (Kasza Györgyi).¹ Ez a létszámnövekedés egyértelmű sikerként könyvelhető el, ráadásul az oktatói állomány bővülése egyre inkább belső nevelésre támaszkodott, mivel számos új munkatárs már az Intézet végzett diákjai közül került ki, ami biztató jel volt a jövőre nézve.

A kutatás jelenlegi állása szerint a hallgatók létszámára vonatkozóan nem rendelkezünk pontos adatokkal, azonban a vizsgára jelentkezések és a szakdolgozatok listája alapján aránylag jó képet kaphatunk. Elmondható, hogy a Francia Intézet hallgatói létszáma jól követte a kar hasonló mutatóinak változását, mely szerény kezdet után (45 fő) gyors növekedésnek indult és a harmincas évek elején érte el csúcspontját (186 fő), hogy aztán évről évre csökkenjen (1940-ben 89 fő). Ilyen szerény létszámok mellett már tanévenként fél tucat franciás hallgató is szép eredménynek számított volna, de a számok tanúsága szerint ennél sokkal jelentősebb kontingensről beszélhetünk. Az első években valóban csupán 5-6 fő jutott el a második év végén esedékes alapvizsgáig, de ez a szám az 1927/28-as tanévben hirtelen 15 főre ugrott fel, ami igen jelentős növekedésnek tekinthető. A következő néhány évben, ami egybeesik a kar hallgatói létszámcsúcsával, is megmaradtak ezek a létszámok.² Ahogy 1931-ben a kar dékánja fogalmazott: „... *a francia szakos hallgatók száma elég tekintélyes, 50-60 között váltakozik...*”³ Ez a létszám ezt követően nyilván fogyatkozásnak indult, de ennek ellenére a kar költözésekor egy elismervény szerint 98 darab franciás szakdolgozat került átadásra, amelyek 1918 és 1940 között készültek el (a dátumok önmagukban is érdekesek).⁴ Ez meglehetősen tekintélyes

¹ PTE EL VIII. 107. 2. a. 1939/1940. tanév ötödik rendkívüli ülése 1940. május 7.

² Lásd PTE EL VIII. 109. c.

³ PTE EL VIII. 107. c. 15. 80/1931-1932.

⁴ PTE EL VIII. 109. c. 45. 1918-1941.

számnak tekinthető, ha például az Olasz Intézettel hasonlítjuk össze, ahol a vizsgált időszakban összesen 51 hallgató tanult, ráadásul nem tartalmazza azokat a diákokat, akik a kar költözése miatt máshol kényszerültek befejezni tanulmányaikat, illetve különböző okokból esetleg nem fejezték be azokat (BOZSÓ, 2010: 22).

A jelentős erőfeszítések és az egyértelmű fejlődés ellenére a Francia Intézet pécsi tevékenysége 1940-ben véget ért. Az 1940. évi XXVIII. tc. értelmében a második bécsi döntés következtében Magyarországhoz visszakerült Kolozsvárra kellett visszaköltöznie a trianoni békeszerződés után Szegeden működő Ferenc József Tudományegyetemnek, ugyanakkor az alföldi városban felállították a Horthy Miklós Tudományegyetemet. Annak érdekében, hogy ezeket a változásokat végre tudják hajtani, a Pécsen működő Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Karát áthelyezték Kolozsvárra, így az oktatók szétszóródtak az országban: hárman Kolozsvárott, öten Szegeden, ketten pedig Debrecenben folytatták pályafutásukat (BENKE, 1999: 171).

A Francia Intézet esetében egy nagyon ígéretes és prosperáló munkát tört derékba a kar elköltöztetése, amelynek következtében az Intézet Kolozsvárott, vezetője pedig Szegeden folytatta pályafutását. Mindennek ellenére ennek a munkának az eredményei a mai napig hatnak, hiszen a Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karán az 1980-as évek során meginduló egyetemi képzésben a Francia Tanszék volt az egyik legelső kari egység, mely újranyithatta kapuit a hallgatók előtt, a tanszék pedig napjainkban is működik, miközben igyekszik méltó módon folytatni a neves elődök által megkezdett munkát.

IRODALOM

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem tanrendje (1924-1940). Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda Rt., Pécs.

BENKE József (1998): Az Erzsébet Tudományegyetem rektorai és dékánjai. Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs.

BENKE József (1999): Egyetemünk története. Alexandra, Pécs.

BOZSÓ Judit (2010): A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Olasz Tanszékének története (1924-1940). Mediterrán és Balkán Fórum 1. szám. 18-24.

CZIBÓK Balázs – JANKOVITS László – NAGY Ferencné (szerk., 2000): Memoria professorum Quinqueecclesiensium. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

GYIMESI Endre (szerk., 1994): Zalai életrajzi kislexikon. Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés, Zalaegerszeg.

HORTOBÁGYI Jenő (szerk., 1940): Keresztény magyar közéleti almanach. Pátria Irodalmi Vállalat, Budapest.

KOVÁCS Adrienn (összeáll., 2012): A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Bölcsészeti, Nyelv- és Történettudományi Kar tanácsülési jegyzőkönyveinek napirendi pontjai, 1918–1940. PTE Egyetemi Levéltár, Pécs.

LUKINICH Imre (1933): Az egyetem alapításának története. Dunántúli Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda, Pécs.

Markó László (főszerk., 2001): Új magyar életrajzi lexikon. Magyar Könyvklub, Budapest.

Levéltári források

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL) VIII. 107. 1-2. a. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi Kar iratai. Kari ülési jegyzőkönyvek, 1923-1940.

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL) VIII. 107. e. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi Kar iratai. Iktatott iratok, 1923-1941.

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL) VIII. 109. c. Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság iratai. Iktatott iratok, 1924-1941.

CSEH GIZELLA
INDIAI-MAGYAR RAPSZÓDIA: AMRITA SHER-GIL
(ÉS EGY TRANSZNACIONÁLIS CSALÁD) EMLÉKEZETE

*„Csak Indiában tudok festeni. Máshol nem vagyok természetes, nincs kellő önbizalmam.
Európa Picasso-é, Matisse-é, Braque-é és másoké. India csak az enyém.”*

/Amrita Sher-Gil/

Vannak nők, akiknek az élettörténete első pillantásra filmvászonra kívánczok. Ilyen nő volt Alma Mahler, Greta Garbo, Marlene Dietrich, és ilyen a félig magyar, félig indiai származású festőművésznő, – az indiai Frida Kahloként emlegetett – Amrita Sher-Gil „életregénye” is.

Amrita Sher-Gil a 20. század európai(-magyar) és indiai festészetének egyik legizgalmasabb alkotója, képviselője. 1913. január 30-án született Budapesten, a Szilágyi Dezső téren. Nevét a szikhek szent városáról, a pandzsábi Amritszárról, a halhatatlanság helyéről kapta. Magyarul Dalmának szólították. Mivel a tehetséges festőnő egy középosztálybeli magyar anya és egy szikh nemesi családból való apa leányaként született, gyermek- és ifjúkori lehetőségei messze meghaladták kora átlagos életkörülményeit és oktatási módozatait. Egyszerre ismerhette és élhette meg a magyar, az európai és az indiai közeget és kultúrát. Amrita Sher-Gil rövid életében egyidejűleg volt jelentős alakja a harmincas évek magyar és indiai festészetének. Indiában egyenesen az ő munkásságától eredeztetik a nyugati értelemben vett művészetet. Az ő alkotásaival kezdődik az újdelhi Modern Művészet Nemzeti Galériájának állandó kiállítása.

Magyarországon kevésbé ismerik enigmatikus képeit, amelyekben a keleti és a nyugati művészet szerves szimbiózisban van jelen. Megannyi magyar táj, magyar típus köszön vissza vásznairól, hiszen rövidre szabott életének közel egyharmadát Magyarországon töltötte. Magyarországon tanult meg beszélni, érezni, gondolkodni. Rajzait nagybátyja, az eredetileg festőnek tanult, később indológus Baktay Ervin koordinálta, akivel később is szoros szakmai kapcsolatban maradt. Nyolcéves volt, amikor a család Indiába költözött, és tizenhat, amikor a gyermekek művészeti képzése érdekében – rövid firenzei kitérő után – Párizsban telepedtek le. Amrita Sher-Gil – alig 16 évesen – a nagyhírű École des Beaux-Arts-ban folytathatta tanulmányait. Sok száz vázlatot és mintegy félszáz olajképet vitt magával, amikor családjával együtt 1934 végén visszatért Indiába. De Párizsból – és később Indiából is – sokszor visszalátogatott Magyarországra. Jövendőbeli férje első unokatestvére, Dr. Egan Viktor lett, akivel csak közvetlenül a második világháború kitörése előtt tértek vissza Indiába, a ma Pakisztánhoz tartozó Lahorba. Lakásukban férje orvosi rendelőt nyitott, ő pedig műtermet

rendezett be. 1941. december közepére tervezett nagy kiállítása előtt, huszonnyolc éves korában Amrita Sher-Gil váratlanul meghalt.

Életműve egyszerre közvetíti az élő és a hagyományos indiai festészet örökségét, az európai akadémizmus, a francia posztimpresszionizmus és a plein-air hagyományait. Mindezt úgy, hogy saját festői világot teremtett, amely független volt a modern áramlatoktól. Amrita Sher-Gil utóélete sem mindennapi; tárlatai a mai napig hatalmas tömegeket mozgatnak meg. Így volt ez 1982-ben Londonban (Tate Britain: Six Indian Painters; egy volt a bemutatott hat indiai festő közül) és 1985-ben Párizsban (Centre National des Art Plastiques; ez a kiállítás a francia földön tevékenykedett indiai festőkre összpontosított). 2001-ben a budapesti Ernst Múzeum rendezett francia-magyar vonatkozású képeiből kiállítást. 2006-2007-ben pedig a müncheni Haus der Kunst-ban mutatták be eddigi legnagyobb szabású, európai életmű-kiállítását („Amrita Sher-Gil – Eine indische Künstlerfamilie im 20. Jahrhundert”; édesapja és unokaöccse, Vivan Sundaram műveivel egyetemben).

Forgattak az életéről dokumentumfilmet (Amrita Sher-Gil I-III., 1999, rendező: Sára Sándor), írtak róla biográfiát (Yashodhara Dalmia: Amrita Sher-Gil – A Life), Újdelhiben utcát neveztek el róla. Állandó képművészeti jelenlétéről ma is élő, ugyancsak képzőművész unokaöccse, Vivan Sundaram és annak művészettörténész felesége, Geeta Kapur gondoskodnak.

IRODALOM

BAKTAY Ervin (1981): India művészete I. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest.

BAKTAY Ervin (é.n.): A Pandzsáb. Az öt folyó országa. Franklin Társulat, Budapest.

CSEH Gizella (2007): Indiai-magyar rapszódia. Múlt és Jelen 3-4. szám. 27-32.

DALMIA, Yashodhara (2006): Amrita Sher-Gil, A LIFE. Penguin books, New Delhi, 2006.

DHINGRA, Baldoon (1981): Amrita Sher-Gil. Lalit Kala Akademi, New Delhi.

DOBAI Péter – KARDOS István – SÁRA Sándor (2018): Dear India. Transzszibériai álom.

Láthatatlan Filmtörténet Sorozat. Magyar Művészeti Akadémia, Budapest.

DULÓ Károly (2020): Amrita Sher-Gil. El nem hangzott párbeszédük tükrében. Gondolat, Budapest.

KELÉNYI Béla (szerk., 2015): Amrita Sher-Gil művészete. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest.

KELÉNYI Béla (szerk., 2015): Az indológus indián. Baktay Ervin emlékezete. Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum, Budapest.

KESERŰ Katalin (2007): Amrita Sher-Gil. Kelet Kiadó Kft., Budapest.

- KHANDALAVALA, Karl J. (1945): Amrita Sher-Gil. New Book Co., Bombay.
- SÁRA Sándor (írta-rendezte, 2001): Amrita Sher-Gil I-III., magyar dokumentumfilm sorozat.
<https://videa.hu/videok/emberek-vlogok/amrita-sher-gil-2001-sara-eLDJwnLdfKTo9SgZ> [2023.11.30.]
- SHER-GIL, Amrita – SHER-GIL, Umrao – SUNDARAM, Vivan (2007): An Indian Artist Family of the Twentieth Century. Shirmer/Mosel Verlag GmbH.
- STANCZIK Edina (2020): Örök szerelmem, titokzatos India. Baktay Ervin élő hagyatéka, interjú dr. Székely Istvánnal; E.F.O. K. és Ny., Budapest – Százhalombatta.
- SUNDARAM, Vivan – SHER-GIL, Amrita (1972): Történetek. Marg Publications, New Delhi.
- SUNDARAM, Vivan (2010): Amrita Sher-Gil, a Self-portrait in Letters & Writings. Tulika Books, New Delhi.
- SZUNYOGH Szabolcs (2020): Amrita Sher-Gil. Egy magyar festőzseni szenvedélyes élete. Kossuth Kiadó, Budapest.
- WOJTILLA Gyula (1981): Amrita Sher-Gil and Hungary. Allied Publishers, New Delhi – Bombay – Calcutta – Madras.

DEZSŐ KRISZTINA

DERMATO-VENEROLÓGIAI MULÁZSGYŰJTEMÉNYEK AZ EGYETEMI OKTATÁSBAN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON

A bőrgyógyászat önálló orvostudományi ággként a 19. század folyamán különült el a belgyógyásztól, és ekkortól nyílt lehetőség arra, hogy tantárgyi keretek között is oktassák a tudományegyetemeken a bőr- és nemi betegségekkel kapcsolatos ismereteket. Magyarországon a Budapesti Tudományegyetemen 1847-ben fakultatív tárgyként Jacobovics Miksa Móric bőrbujakórtan és szifilológia címmel tartott előadásokat. Az önálló bőrgyógyászati tanszék megalakítása Schwimmer Ernő nevéhez fűződik 1873-ban, majd az első magyar nyelvű tankönyvet is ő adja közre 1894-ben. Nékám Lajos 1898-tól vette át a tanszék, majd a megalakuló klinika vezetését (GYÖRY, 1936: 698-699, 729-730).

A budapesti után a megalakuló vidéki egyetemeken is felálltak a tanszékek, illetve megépültek a klinikák. A kolozsvári egyetemen 1874-ben Géber Ede vezetésével kezdte meg munkáját a bőr- és bujakórtani tanszék. Kolozsvárott épült meg az első bőr- és nemi betegek gyógyítását szolgáló klinikaépület, melyet 1902-ben adtak át, itt már megfelelő tanterem is rendelkezésre állt az orvostanhallgatók képzéséhez. A klinika virágkora 1897-től, Marschalkó Tamás igazgatóságának korszaka volt, ekkor jöttek létre az oktatáshoz nélkülözhetetlen demonstrációs gyűjtemények is, köztük a mulázsgyűjtemény (TOPOLAI, 2008: 28-42).

Az újonnan alakuló pozsonyi és debreceni tudományegyetemeken is rövidesen megindult a gyógyítási és oktatási tevékenység a bőrgyógyászati klinikákon. Pozsonyban 1918-ban Veress Ferenc, majd az első világháború után Pécsre költöző Erzsébet Tudományegyetemen 1920-tól Beck Soma, majd 1930-tól Berde Károly volt a klinika igazgatója. (CSEPLÁK, SCHNEIDER ÉS FAUST, 2015: 41-62) 1921-től Debrecenben Neuber Ede vezeti a klinikát, itt 1926-ra egy modern klinikaépület készült el, melyben korszerű tanterem is helyet kapott. (OROSZ ÉS BARTA, 2012: 62-63) A Kolozsvárról kényszerűen költöző egyetem Szegeden lelt új otthonra, a bőrgyógyászati tanszéket és klinikát Veress Ferenc, majd Poór Ferenc vezette az első szegedi években. 1929-re épült meg az új klinikaépület a Tisza-parton, melynek tantermében az oktatáshoz nélkülözhetetlen demonstrációs eszközöket is el tudták helyezni (TOPOLAI, 2008: 54-76).

A bőrgyógyászat egyetemi oktatása során jelentős fordulópontra ért az 1901-es év, amikor a bőr- és nemi betegségek tantárgy esetében egy féléves kötelező előadást írnak elő az orvostanhallgatók számára. Ez azonban kevésnek bizonyult ahhoz, hogy megfelelő mélységű tudást tudjanak szerezni a témában, ezért az egyetemeken még egy félévvel megtoldották ezt a

képzést. A kötelező félév alatt általában a klinikavezető professzor heti öt órában tartott előadást az évfolyamnak a bőr- és nemi betegségekről, melyet kiegészített még heti egyórás bőrgyógyászati gyakorlat. A kiegészítő félév során például rendszeres dermatológia, illetve a szifilisz kórtanának mélyebb megismerése szerepelt (POÓR, BERDE ÉS REJTŐ, 1930: 6-8; NEUBER, 1935: 180). Az oktatás során a korszakban Poór Ferenc *Dermatológia*, illetve *A syphillis kórtana és gyógyítása* című tankönyveit használták. 1934-ben jelent meg Berde Károly összegző munkája *A bőr és nemibetegségek orvosok és orvostanhallgatók számára*. A tankönyv gyorsan népszerű lett, ezért 1943-ban kibővítve, átdolgozva ismét megjelent.

Az elméleti tudást adó tankönyvek mellett a gyakorló orvosok számára elengedhetetlen volt, hogy a betegséget közről, fizikai megnyilvánulásaival együtt is tanulmányozni tudják, ez különösen fontos volt a bőrgyógyászattal és nemi betegségekkel foglalkozó orvosoknak, hiszen a betegségek tünetei a bőrön, illetve a nyálkahártyákon jelentkeztek először. Többféle demonstrációs eszközt is igénybe vettek az oktatók, professzorok, hogy minél alaposabban be tudják mutatni a témát az egyetemi hallgatóknak. Természetesen a leghasznosabb az volt, ha a betegeken tudták tanulmányozni az adott betegséget, az előadások fontos elemei voltak a betegbemutatók. Minden betegségtypust és annak minden fázisát nem volt lehetőség az előadásokon a klinikáról áthozott betegekkel szemléltetni, ezért egyéb módon kellett bemutatni a betegségek jellemzőit. Az előadások során fekete-fehér és színes fotográfiákat, illetve kivetíthető diákat használtak, de ezek még nem igazán voltak jó minőségűek a század első felében. Használtak még vásárolt, illetve saját készítésű ábrákat, szemléltető rajzokat, melyeket a tanteremben a tábla fölé helyeztek ki. A metszetgyűjtemények darabjait demonstrációs mikroszkópon adták kézről kézre a hallgatók között, illetve mikrovetítő segítségével vetítették ki. A patogéngomba-gyűjteményeket pedig lombikokban adták kézbe tanulmányozás céljából (POÓR, BERDE ÉS REJTŐ, 1930: 67-78; NEUBER, 1935: 174).

Ezen demonstrációs eszközök mellett a korszakban létrejöttek a dermato-venerológiai mulázsgyűjtemények is. Ezek a természetes, főként viaszból vagy mesterséges anyagokból készült anatómiai modellek segítettek a hallgatókat abban, hogy jobban megismerjék a bőr- és nemi betegségek tüneteit, jellemzőit. Az európai egyetemeken a 20. század elején szinte minden bőrklinikán felállították ezeket a gyűjteményeket. A mulázsok készítéséhez és a gyűjtemények létesítéséhez nagy lökést adott az 1900-ban Párizsban tartott dermatológiai kongresszus, ahol a jelenlévők megtekintették az Hôpital Saint-Louis Jules Baretta által készített szifiliszos bőrtünetekről készített mulázsait. Hamarosan Berlinben, Zürichben, Münchenben, Bécsben, Breslauban és Londonban is jelentős gyűjtemények és mulázkészítő műhelyek létesültek. A nehézséget az jelentette, hogy szinte valamennyi alkotó és műhely titkolta, hogy pontosan

milyen alapanyagokat használ, ezért nagyrészt mindenkinek magának kellett kikísérleteznie az optimális összetételt, amely biztosította, hogy ne penészedjen meg, vagy zsugorodjon össze és élethű legyen az elkészült mulázs (VERESS, 1908: 889-890; KERESZTESSY ÉS REMENYIK, 2011: 44-45).

A magyar egyetemi klinikák közül elsőként 1907-től a kolozsvári gyűjtemény jött létre, melynek nagy részét a klinika orvosa, Veress Ferenc készítette el. A budapesti klinikán Skutta Árpád vezetésével állt fel 1923-ban a mulázslaboratórium, 1929-től a debreceni gyűjtemény létrehozása is az ő nevéhez fűződik. 1923-tól egy Skutta tanítvány, Hegedüs Margit készített mulázsokat a pécsi klinikán. Szegeden 1924-től Reiner Lajos és Rejtő Jenő szintén egy modern mulázműhelyt hozott létre (VERESS, 1908: 889-890; KERESZTESSY ÉS REMENYIK, 2011: 45; HEGEDÜS, 1991: 1; POÓR, BERDE ÉS REJTŐ, 1930: 68-74).

A mulázsok készítése technikai tudást és némi művészi hajlamot is kívánt. A folyamat a mintavétellel indult, a beteg testrészről gipszmintát készítettek. A gipszmintát ezután vékonyan, 1-2 mm vastagságban kiöntötték viasz, paraffin és ceresin keverékéből álló masszával. A megkeményedés után óvatosan kiemelték a viaszréteget a gipsznegatívból. Ezután alulról megfestették a viaszt, egyrészt a bőr alapszínét adták meg így, valamint a megörökíteni kívánt tünet látható jellemzőit festették rá az alapra. Voltak próbálkozások arra is, hogy már a kiöntő viaszt is színezzék meg a bőr színével megegyezőre, ezek nem mindig bizonyultak sikeresnek, a festék kicsapódhatott, elronthatta az alapviaszt. Miután a festés megtörtént, az alapot visszahelyezték a negatívba, majd egy újabb vastagabb réteg viasszal öntötték ki, így nyerte el a végső kb. 1-2 cm-es vastagságát a mulázs. Majd a külső festés, felületi javítás történt meg, ekkor applikálták fel a különböző kiütéseket, gennyes részeket, pörsenéseket stb. Végül pólyával körülölelték, majd fatáblára helyezték az elkészült mulázst, ami végül sorszámot kapott és felírták rá az ábrázolt betegség latin nevét (VERESS, 1908: 889-890; MAJOR, 1918: 1-19). A pécsi gyűjtemény különlegessége, hogy a mulázsok hátulján részletes információkat helyeztek el: a készítés időpontja mellett a kórtörténeti, illetve ambuláns számot, a beteg nevét, életkorát, foglalkozását, a kórelőzményeket, a mintavételkori állapotot, a diagnózist és a készítő nevét. Az egyetemi gyűjteményeket zárt szekrényekben, napfénytől és hőhatástól védve a klinikák tantermeiben helyezték el, az előadásokhoz a mulázsokat kitették valamilyen rácsos tartó eszközre az előadói katedra mellé.

A mulázsgyűjtemények gyarapodása az 1940-es évekre megállt. Egyrészt a fényképezés technikája sokat fejlődött, már jó minőségű színes fényképek készítése is könnyen elérhető volt, ráadásul a fényképek egyszerűbben és olcsóbban előállíthatóak voltak, mint a mulázsok.

Másrészt a háború idején egyre nehezebbé vált az alapanyagok beszerzése, különösen a viaszé, így lassan mindenhol megszűnt a mulázműhelyek működése.

A mai egyetemi gyűjtemények vegyes képet mutatnak. A budapesti gyűjtemény valószínűleg az 1956-os tantermi tűzben megsemmisült. A szegedi mulázsokat elavultnak minősítették, és az 1960-as években az egészségügyi szakközépiskolának adományozták, ahol azóta nyoma veszett a gyűjteménynek. A pécsi gyűjtemény közel a negyedére apadt, restaurálásra, tisztításra szorul, elhelyezése sem megoldott. Egyedül a debreceni, jelenleg 460 darabot számláló gyűjtemény sorsa megnyugtató. Ma is eredeti helyén, a klinika tantermében felújítva, restaurálva tekinthető meg.

IRODALOM

CSEPLÁK György – SCHNEIDER Imre – FAUST Fülöp (2015): Pécsi Tudományegyetem Klinikai Központ Bőr-, Nemikórtani és Onkodermatológiai klinikájának története. PTE ÁOK, Pécs.

GYÖRY Tibor (1936): Az orvostudományi kar története 1770-1935. Pázmány Péter Tudományegyetem, Budapest.

HEGEDÜS Margit (1991): 38 munkásévm. Kézirat. Pécs.

KERESZTESSY Tünde – REMENYIK Éva (2011): A dermatológiai moulage története. Bőrgyógyászati és Venerológiai Szemle 2011/87, 2. szám. 43-47.

MAJOR Emil (1918): A viaszképmás (moulage) készítéséről. Fogorvosi Szemle 1918/11, 1-3. szám. 1-19.

NEUBER Ede (1935): A bőr- és nemibetegségek oktatásáról. Orvosképzés 1935/25, 1. különszám. 173-193.

OROSZ István – ifj. BARTA János (szerk., 2012): A Debreceni Egyetem története 1912-2012. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.

POÓR Ferenc – BERDE Károly – REJTŐ Kálmán (1930): A m. kir. Ferencz József-Tudományegyetem Bőr- és Nemikórtani Klinikája Szegeden 1923-1930. Szeged Városi Nyomda, Szeged.

TOPOLAI Attila (2008): A szegedi bőrgyógyászati és allergológiai klinika története. Kozmetológiai, Lézersebészeti és Fényterápiás Intézet Kht., Szeged.

VERESS Ferenc (1908): Új módszer lehetőleg természetű moulageok (színes viaszlenyomatok) előállítására. Orvosi Hetilap 1908/52, 49. szám. 889-893.

MAISCH PATRÍCIA

A POZSONYI EGYETEM PÉCSRE KÖLTÖZÉSÉNEK LENYOMATA A KORABELI HELYI SAJTÓBAN

A pozsonyi magyar királyi tudományegyetem alapításáról (a debreceni egyetemmel együtt) az 1912. évi XXXVI. törvénycikk rendelkezett, s előbbi ugyancsak ebben az évben vette fel – királyi engedéllyel – Erzsébet királyné nevét (POHÁNKA, 2011a: 49). Az oktatás 1914-ben az állam- és jogtudományi fakultással vette kezdetét, melyhez 1918-ban a bölcsészettudományi, a nyelvtudományi, a történettudományi és az orvostudományi képzés csatlakozott. A trianoni békediktátumot követően az országhatáron kívül rekedt (pozsonyi és kolozsvári) tudományegyetemeink 1920 és 1923 között Budapesten folytathatták tovább működésüket. A pozsonyi egyetem ideiglenes Pécsre költözéséről az 1921. évi XXV. törvénycikk rendelkezett, mely kimondta, hogy *„székhelyüknek a trianoni béke következtében történt elvesztése miatt az 1872. évi XIX. törvénycikkkel felállított kolozsvári m. kir. Ferenc József-tudományegyetem ideiglenesen Szegeden, az 1912. évi XXXVI. törvénycikkkel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet királyné-tudományegyetem pedig ideiglenesen Pécssett nyer elhelyezést.”*

Az egyetem Pécsre költözését hosszas előkészületi folyamat előzte meg (POHÁNKA és LENGVÁRI, 2011), mely az országos és a helyi sajtót is foglalkoztatta. A kutatásban ez utóbbira, az egyetem letelepedésének és annak előkészületeinek (1922-1923) sajtóvisszhangjára, ezek főbb csomópontjaira vetül a figyelem. A vizsgálat fő kérdései elsősorban a város és a régió, valamint az egyetemáthelyezés közötti kapcsolat, illetve ezeknek a nyilvános diskurzusban való megjelenése köré csoportosulnak. Vagyis, hogy hogyan viszonyul a város/térség az egyetem áthelyezéséhez, s ennek milyen lenyomatait találhatók meg a sajtóban? Milyen előnyökre és hátrányokra fókuszál a helyi sajtó az egyetemnyitással kapcsolatban? Melyek jelennek meg ezek közül legtöbbször/visszatérő jelleggel? Hogyan alakul az egyetemáthelyezéssel kapcsolatos nyilvános diskurzus hangulata/hozzáállása a helyi sajtóban? Helyezi-e tágabb kontextusba az egyetem áthelyezését a helyi sajtó? Milyen főbb témák mentén szerveződik az egyetemáthelyezés és -nyitás a helyi sajtóban?

A kutatás módszere, a kutatói kérdéseknek és a kutatási témának megfelelően a dokumentumelemzés és a sajtóelemzés módszertani keretei mentén szerveződik, mely egy adott médium viszonyát/viszonyulását vizsgálja egy adott témához (GYÁNI, 2006; SZÉCHENYI, 2004). Ehhez szükséges a források kontextualizálása és kategorizálása, melynek mélyebb jelentéstani rétegeit a későbbiek során tartalom- és diskurzuselemzés módszerével lehet tovább árnyalni.

A forrásanyagok kontextualizálását, illetve a vizsgálat szakirodalmi bázisát az eddigi (többek között: FEDELES, LENGVÁRI, POHÁNKA ÉS POLYÁK, 2011) és jelenleg is folyó (többek között: POLYÁK, 2022) pécsi egyetemtörténeti kutatások tették lehetővé, melyek közül kiemelt szerep tulajdonítható a Történeti Gyűjtemények Osztálya blogjának (MÉREG, 2023; PÁLMAI, 2022; VARGA, 2023) és a Klimó Könyvtár Klebelsberg-kiállításának (DEZSŐ ÉS PÁLMAI, 2023). A kutatás primer forrása a Dunántúl katolikus napilap, mely „*az egész Dunántúl katolikuságának kíván[t] vezető sajtóorgánuma lenni.*” (KEREKES, 1996). A keresztény, konzervatív és nemzeti felfogást hirdető lap küldetése négy cél köré szerveződött: az egység közvetítése, az aktivitás élénkítése, az alapvető világnézet tiszta leszűrődése és a kortársak számára érthető nyelvezet. Ezen tényezők természetesen elvárják a kutatótól a sajtóanyag kellő forráskritikával való kezelését is. A forrásfeltárást az Arcanum adatbázis tette lehetővé, melyen a napilap teljes vertikuma (1911-1944) elérhető és kereshető.

A konkrét és vizsgálat alá vonandó sajtóanyag kiválasztása az „Erzsébet Tudományegyetem” kulcsszó alapján történt, mely a későbbiek során pontosítható és bővíthető. A vizsgált 1922-1923-as időszakra ezzel együtt is 133 releváns cikk állt rendelkezésre, melyek a lapban való megjelenésük (vezércikk, hír, jegyzet, színház és egyéb), illetve témakategóriák szerint is besorolásra kerültek. Ez utóbbiak mentén az alábbi témák kerültek elő elsősorban (előfordulásuk szerint csökkenő sorrendben): 1. Az egyetemnyitás jogi alapja, harc az egyetemért, 2. Elhelyezés, egyetemi épületek, építkezések, 3. Helyi, regionális és országos érdekek, 4. Támogatók, 5. Tanári kar, kinevezések, 6. Az egyetem megnyitása, 7. Küldöttségek (1., 2., 4., 6. ponttal összefüggésben), 8. Egyéb.

Az absztrakt terjedelmi korlátainak megfelelően a kutatási eredmények tanulmány formájában való közlése adekvát, azonban összegzésképp annyi megállapítható, hogy a Dunántúl napilap 1922-ben az egyetem áthelyezését sürgető írásokat tett közzé. A nyilvános diskurzus hangulata az idő előrehaladtával (az egyetem 1923-as megnyitásáig) a harcias retorikából, a várakozás és remény, majd a megelégedés irányába mozdult. A cikkek körbejárták az egyetemnyitással járó (a városra és a régióra vonatkozó) előnyöket és hátrányokat, s előtérbe került a helyi és regionális érdekek megjelenése, illetve az egyetemnyitásban rejlő lehetőségek kiaknázása. A kutatás a későbbiek során mind módszertanilag (a már fent említett tartalom- és diskurzuselemzéssel), mind a források szempontjából (más napilapok, például a Pécsi Napló bevonásával, összehasonlító elemzésével) bővíthető.

IRODALOM

1921. évi XXV. törvénycikk a kolozsvári és pozsonyi m. kir. tudomány egyetem ideiglenes áthelyezéséről.

<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92100025.TV> [2023.10.20.]

DEZSŐ Krisztina – PÁLMAI Dóra (2023): A Klebelsberg-kiállítás katalógusa.

<https://tgyoblog.lib.pte.hu/klebelsberg-katalogus/> [2023.10.20.]

DUNÁNTÚL napilap (1911-1944).

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/Dunantul/> [2023.10.20.]

FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra (2011): A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

GYÁNI Gábor (2006): Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. Médiakutató 2. szám.

https://mediakutato.hu/cikk/2006_01_tavasz/04_sajtotortenet [2023.10.20.]

KEREKES Imre (1996): Egy pécsi napilap, a Dunántúl története (1911-1944) – A Dunántúl Vállalat megalakulása és fejlődése 1910-1944 között. Magyar Könyvszemle 1996/112, 1. szám. 67-81.

https://epa.oszk.hu/00000/00021/00364/pdf/MKSZ_EPA00021_1996_112_01_067-081.pdf [2023.10.20.]

MÉREG Martin (2023): Klebelsberg Kuno 1922-es pécsi látogatása.

<https://tgyoblog.lib.pte.hu/klebelsberg-1922-pecs/> [2023.10.20.]

PÁLMAI Dóra (2022): Pécs – Debrecen – Szeged. Klebelsberg Kuno és a magyar felsőoktatás. Archív filmhíradók.

<https://tgyoblog.lib.pte.hu/klebelsberg-archiv-filmhiradok/> [2023.10.20.]

POHÁNKA Éva (2011a): A pozsonyi egyetemalapítás. In: Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 49-51.

POHÁNKA Éva (2011b): A budapesti évek. In: Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 52-53.

POHÁNKA Éva – LENGVÁRI István (2011): Az egyetem elhelyezése és kiépülése Pécsen. In: Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 54-60.

POLYÁK Petra (2022): „Mi Pécsen is pozsonyiak maradunk”: Az Erzsébet Tudományegyetem identitásnarratívái. In: Kiss Zsuzsanna (szerk.): Határ, határhelyzet, határátlépés: a

határok fizikai és mentális működése, változása és emlékezete. Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület – Líceum Kiadó, Szeged. 421-434.

SZÉCHENYI Ágnes (2004): A huszadik század hiányzó sajtótörténete – adósságlista és javaslat.

Magyar Tudomány 10. szám. 1150-1163.

https://epa.oszk.hu/00600/00691/00010/pdf/EPA00691_magyar_tudomany_2004-10_1150-1163.pdf [2023.10.20.]

VARGA Krisztina (2023): Erzsébet királyné, egyetemünk egykori névadója.

<https://tgyoblog.lib.pte.hu/erzsebet-kiralyne/> [2023.10.20.]

MÉREG MARTIN

APPONYI ALBERT ÉS AZ ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM

Apponyi Albert Kisfaludi Strobl Zsigmond által 1928-ban készített bronz mellszobra ma az Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Szepesy utcai épületében található a Pécsi Egyetemtörténeti Kiállításban több más, az Erzsébet Tudományegyetem történetében jelentős szerepet játszó férfi szobrával együtt. Amíg Klebelsberg Kunó, Zichy Gyula vagy Pekár Mihály nevét az egyetemi polgárok és a közvélemény valamilyen módon tudja kötni a pécsi felsőoktatás történetéhez, addig Apponyi Alberttel kapcsolatban némi tanácstalanságot tapasztalhatunk. Neve annak ellenére hiányzik a Pécsi Tudományegyetem történetét elbeszélő önreprezentatív szövegekből, hogy a jogelőd Erzsébet Tudományegyetem számára – ahogy a szoborállítás is mutatja – az egyik legfontosabb referenciaszemély volt. Az előadás célja a felejtés tényének rögzítése, amelyet akkor tudunk leginkább megvalósítani, ha először áttekintjük Apponyi korabeli szerepeit az egyetem vonatkozásában, majd megvizsgáljuk Apponyi helyét az Erzsébet Tudományegyetem önmagáról alkotott történeti elbeszéléseiben. A pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem létrehozásáról az 1912. évi XXXVI. törvénycikk rendelkezett. Az oktatás 1914 őszén csak a jogi karon indult meg, a bölcsészeti és az orvosi kart a világháború okozta nehézségek miatt nem tudták felállítani (FEDELES, LENGVÁRI, POHÁNKA ÉS POLYÁK, 2011). 1917. július 13-án Finkey Ferenc rektori jogú dékán emlékiratot intézett a mindössze egy hónapja, június 15-én vallás- és közoktatásügyi miniszterre kinevezett Apponyi Alberthez, amelynek legfontosabb eleme az volt, hogy a karok alapítását ne tegyék függővé az építkezések megkezdésétől. Augusztus 7-én Apponyi már Pozsonyban tájékozódott a lehetőségekről, 11-én pedig az ő elnökletével megtartott értekezleten ígéretet tett arra, hogy elindítja a két kar alapításának folyamatát.⁵ Október 12-én már megjelent a pályázat nyolc-nyolc tanszék betöltésére.⁶ Ezután a Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar alapítása valamivel gyorsabban haladt: 1918. március 13-án kinevezték a tanárokat, 17-én hivatalosan is megalakult a kar, másnap pedig az oktatás is megkezdődött.⁷ Az Orvostudományi Kar tanárait április 10-én nevezték ki, április 14-én megalakult a kar, de az oktatás a klinikákon szükséges helyiségek átalakítása miatt már csak Apponyi lemondása után, 1918 szeptemberében kezdődött (SZABÓ, 1940: 72; ALMANACH, 1929-1930: 7-8).

⁵ PTE EL 101.a. Az Erzsébet Tudományegyetem 1917/18. tanévi első rendes ülése. 1917. szeptember 15., 15. pont.

⁶ A pozsonyi egyetem fejlesztése. A közoktatásügyi miniszter kiírta a kiírta a pályázatot az orvosi és a bölcsészeti fakultás tanszékeire. Nyugatmagyarországi Híradó. 1917. október 12. 4.

⁷ Megnyílik a pozsonyi egyetem bölcséleti kara. Nyugatmagyarországi Híradó. 1918. március 14. 4.

Apponyit tehát joggal nevezhetjük a bölcsészeti és az orvosi karok alapító miniszterének. Az egyetemhez kötődő egyéb szerepei is ebből fakadnak. 1921-ben az egyetemi tanács őt választotta az egyetem első díszdoktorává kiemelve, hogy „*egyetemünket két fakultással kiegészítvén, benne tiszteljük egyetemünk tulajdonképeni megalapítóját*”.⁸ 1921 decemberében Heim Pál rektor kezdeményezésére megalakult az Erzsébet Egyetem Barátainak Egyesülete azzal a céllal, hogy szélesebb társadalmi kört nyerjen meg az egyetem támogatására, amelynek létét a Pozsonyból való száműzetés és a budapesti átmeneti évek alatt többször is veszély fenyegette. Az egyesület első elnökévé Apponyi Albertet választotta (SZABÓ, 140: 55; RAVASZ, 1983: II. 61). Apponyi az egyetem 1923-as Pécsre költözését követően is több alkalommal lépett fel az intézmény védnökeként. 1925-ben, amikor az Országos Takarékosági Bizottságban felmerült az egyetem megszüntetésének terve, részt vett az egyetem melletti megmozduláson (SZABÓ, 1940: 65). 1929-ben pedig őt kérték fel az egyetem bővítésének tervét támogató küldöttség vezetésére.⁹

Ha Apponyi helyét pontosabban kívánjuk meghatározni az egyetem emlékezetében, célszerű röviden áttekinteni az intézmény két világháború közötti szoborállítási gyakorlatát. 1925-ben négy szobrot állítottak az egyetem létrehozásában, fennmaradásában és költözésében szerepet játszó személyeknek: Klebelsberg Kunó kultuszminiszternek, Tóth Lajos államtitkárnak, Pekár Mihály orvostudományi dékánnak és Korb Flóris építésznek (POLYÁK, 2021). 1928-ban az egyetemi tanács ezt a kört kibővítve Apponyi Albertnek és Zichy Gyula püspöknek állított szobrot (DEZSŐ, 2023). Az ezt követő években már csak az orvoskar állított szobrot saját professzorainak: Heim Pálnak 1929-ben, Beck Somának 1931-ben haláluk alkalmával, majd 1936-ban Scipiades Elemérnek. Az Egyetemi Tanács ide vonatkozó irataiban Apponyi mint „*egyetemünk nagynevű első megalapítója*” szerepel.¹⁰ A szobrot az egyetem dísztermében a névadó, Erzsébet Királyné szobra mellett helyezték el, melynek másik oldalán a Klebelsberg Kunót ábrázoló alkotás állt.¹¹

Vasváry Ferenc rektor az 1927-1928-as tanévnyitó ünnepségen megemlékezett a bölcsészeti és az orvosi kar alapításának tíz éves jubileumáról. Tíz év távlatából ezt az eseményt úgy értékelte, mint ami az egyetem későbbi létét biztosította: „*Ezen, a magyar nemzet jövőjébe vetett megingathatatlan hittől sugalmazott, a nagy világégés, kétségei közepette, röviddel az*

⁸ PTE EL VIII.101.a. Az Erzsébet Tudományegyetem 1920/21. tanévi V. rendkívüli tanácsülése. 1921. július 6., 9. pont.)

⁹ „Apponyi Albert gróf vezeti a pécsi egyetem érdekében a Dunántúl monstre küldöttségét a kormány elé.” Dunántúl. 1929. május 19.

¹⁰ PTE EL 101.a. Az Erzsébet Tudományegyetem 1925/26. tanévi VI. rendes ülése. 1926. március 24., 4. pont.

¹¹ PTE EL 101.a. Az Erzsébet Tudományegyetem 1927/28. tanév VII. rendes ülése. 1928. március 28., 8. pont.

összeomlás előtt bekövetkezett legfelsőbb elhatározás és kormányi intézkedés egyetemünk lételemének egyik alapja, mert ez által az 1914. évtől 1918-ig egyediül jog- és államtudományi kara által működött egyetemünk, mind a három tudománykara által való teljes kibontakozása vált lehetővé.” (VASVÁRY, 1928: 6).

Apponyi szerepe a korabeli egyetemi emlékezetben még hangsúlyosabban jelent meg az egykori miniszter 1933-ban bekövetkezett halála után. Az 1933. március 15-én Apponyi tiszteletére tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlésen Krisztics Sándor, a Jog- és Államtudományi Kar dékánja tartott emlékbeszédet. *„A világháború kitörése után a további kinevezések vártak magukra s a világháború elsodorni látszott az új alkotást. Nincs is ma Erzsébet Egyetem, ha gróf Apponyi Albert kultuszminisztersége alatt, nem sokkal az összeomlás előtt, az ő előterjesztésére ki nem neveztetnek az orvoskart teljessé tevő professzorok, valamint a bölcsész-, nyelv- és történettudományi kar összes professzorai.*” (KRISZTICS, 1933: 7-25). Krisztics ezzel lényegében azt állította, hogy ha Apponyi nem hozta volna létre a két új kart, az egyetem megszűnt volna.

Apponyi személye körül főleg a nemzetközi porondon kifejtett tevékenysége miatt az 1920-as években egyfajta kultusz alakult ki (ANKA, 2020: 288). Ennek a kultusznak néhány Apponyira vonatkoztatott szimbóluma, mint például a *patriárka* és a *tölgy* metafora, amelyek Apponyi nyolcvanadik születésnapjára megjelent kötetben szerepelnek (CSERNOCH, 1926: 3), szintén előfordulnak Hodinka Antal rektornak az egyetemi tanács rendkívüli ülésén 1933. február 9-én tartott emlékbeszédében. Hodinka ezen kívül hangsúlyozza, hogy *„egyetemünk ott Pozsonyban közel állott a szívéhez.*”¹² Ezek a szöveghelyeken azt figyelhetjük meg, hogy az intézményi emlékezet az Erzsébet Tudományegyetemen egy létező Apponyi-kultuszra épült, amely Apponyi és az egyetem bensőséges viszonyának hangsúlyozásával egészült ki.

A fent idézett szövegekből is egyértelműen látszik, hogy az egyetem önmagáról alkotott elbeszéléseinek – egyre nyomatékosabb hangsúllyal – Apponyi része volt a két világháború között. Ebben az elbeszélésben a történelem alakulása miatt 1945 után törés keletkezett. A négykarú egyetem feldarabolásával és az utódintézmények átpolitizálódásával Apponyi kikerült az intézmények történetéből. A rendszerváltás után az integrált Pécsi Tudományegyetem újraalkotta a saját történetét megjelenítő elbeszéléseit. Sok korábbi elem visszakerült, mint például a Pozsonyból Pécsre költözés története (főként a 2023-as centenárium kapcsán), az intézményt a teljes egyetem színvonalára emelő Apponyi képe azonban továbbra is hiányzik az önreprezentatív szövegekből.

¹² PTE EL 101.a. Az Erzsébet Tudományegyetem 1932/33. tanév V. rendkívüli ülése. 1933. február 9., 1. pont.

IRODALOM

A Pécsi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Almanachja az MCMXXIX-MCMXXX tanévre. Pécs, 1930.

ANKA László (2020): Gróf Nagypaponyi Apponyi Albert. In: Gulyás László (szerk.): 111 életrajz a külpolitika történetéhez (1919-1944). Kézikönyvek a Horthy-korszak tanulmányozásához. I. kötet. Egyesület Közép-Európa Kutatására, Szeged. 281-289.

CSERNOCH János (1926): Csernoch János bíboros hercegprímás előszava. In: Halmay Elemér: A nyolcvan éves Apponyi. Korszerű elmélkedés. Kelet Népe, Budapest. 3-4.

DEZSŐ Krisztina: Yrjö Liipola Zichy Gyula szobra. TGYO blog.

<https://tgyoblog.lib.pte.hu/yrjo-liipola-zichy-gyula-szobra/> [2023.11.07.]

FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra (2011): A pécsi felsőoktatás évszázadai. Pécsi Tudományegyetem, Pécs.

KRISZTICS Sándor (1933): Krisztics Sándor Jog- és Államtudományi Kari dékán emlékbeszéde. In: Nagypaponyi Apponyi Albert gróf emlékére 1933. évi március hó 15.-én tartott ünnepélyes egyetemi közgyűlés. A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem tanévi irataiból. III. füzet. Pécs. 7-25.

POLYÁK Petra (2021): Prinz Gyula és a négy szobor. Az egyetemi emlékezetkultúra egy pécsi epizódja. In: Lengvári István (szerk.): Az Év Levéltára 2020. A 2021. április 13-án tartott konferencia előadásai. Pécs. 67-84.

RAVASZ János (1983): Pécsi Tudományegyetem (1923-1950). Kézirat. Pécs.

SZABÓ Pál (1940): A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem és munkássága. Pécs.

VASVÁRY Ferenc (1928): Vasváry Ferenc 1927/28. tanévi rectornek megnyitó-, beszámoló és beiktató beszéde. In: A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem 1928/29. tanévi irataiból. Pécs. 5-17.

Levéltári források

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL) VIII.101.a. Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem Tanácsának ülésjegyzőkönyvei

MOHR SZILÁRD

FELSŐOKTATÁSI VAGY TANÜGYIGAZGATÁSI KARRIER?

FODOR FERENC PÉCSI TANKERÜLETI FŐIGAZGATÓI KINEVEZÉSE

Fodor Ferenc a 20. századi magyar földrajztudomány egyik kiemelkedő alakja. Tudományos munkásságának alapjait már az első világháború időszakában letette, ám a felsőoktatás világába csak az 1920-as évek elején, a trianoni katasztrófát követően került be. Az ország felbomlásának évében a Földrajzi Közlemények főszerkesztője lett, majd 1921-től a Közgazdaságtudományi Kar oktatójaként dolgozott. 1923-tól az Eötvös Collegium szakvezető tanárává nevezték ki, ahol kiemelkedő tevékenységet hajtott végre, és a magyar földrajztudomány későbbi kiemelkedő alakjainak vált a mesterévé.

Egyetemi karrierje még a '20-as években jelentősen előrehaladt, és 1929-ben megkapta egyetemi tanári kinevezését. Mindeközben kifejezetten nagy mennyiségű tanulmányt, valamint egyéb kiadványt (például oktatási anyagokat) publikált.

Az 1930-as években azonban személyes kapcsolatai mindinkább megromlottak, amelynek végeredményeként, minden személyes ambíciója ellenére tudományos karrierútja megrekedt. Ennek leglátványosabb aktusa 1939-es pécsi tankerületi főigazgatói kinevezése volt. (GYŐRI ÉS JOBBIT, 2016; HAJDÚ, 2014) Személye a század második felében némiképp feledésbe merült, azonban az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb figyelmet kapott, és ennek köszönhetően egyre többet tudunk meg munkásságáról, személyéről.

Fodor Ferenc számára kiemelten fontos volt, hogy saját életének egyes mozzanatait megörökítse. Többször kezdett különböző jellegű és mélységű önéletrajzi munkákba. A Fodor által készített egodokumentumok sokszínűsége és mennyisége lehetőséget kínál arra, hogy életének bizonyos mozzanatait közelebbről is megvizsgáljuk. Jelen vizsgálat középpontjába azt a motívumot kívánom emelni – és illetően módon kapcsolódva a konferencia tematikájához is –, amikor Fodor Ferenc tankerületi főigazgatóvá történő kinevezését megkapta. E kinevezés ugyanis, kiemelt módon annak személyes körülményeire való tekintettel lehetőséget nyújt arra, hogy egy ember perspektívájából megvizsgáljuk és összehasonlítsuk a felsőoktatási, akadémiai és a köztisztviselői karrierek közti hasonlóságokat és különbségeket, valamint az azok közti presztízskülönbséget. Ennek érdekében elsősorban a két pozícióhoz kapcsolódó társadalmi és vagyoni különbségeket vetem össze.

A kutatás eredményeként röviden elmondható, hogy egy egyetemi tanári beosztás a társadalmi megbecsültségben megközelítőleg hasonló pozíciót kínált, mint egy tankerületi főigazgatói tisztség. Ugyanakkor utóbbi presztízstét mindenképp emeli, hogy egy közvetlenül a miniszter

irányítása alatt álló pozícióról van szó, illetve a kínált jövedelem is jóval magasabb volt. Vagyis a cím által is sejtetett kutatói kérdésre a válaszuk az lehet, hogy a tankerületi főigazgatói pozíció valamivel magasabb státuszt jelentett, mint az egyetemi tanári működés. Ugyanakkor a kutatás során kiderült, hogy Fodor Ferenc személyesen ezt nem így élte meg, és valójában pályájának kettétöréseként élhette át a főigazgatói kinevezést.

Utóbbi eredmény elsősorban azért fontos, mert felhívja a figyelmünket arra, hogy bár a tankerületi főigazgatói pozíció egy jó perspektívát kínáló tisztségnek tűnik, az egyes kinevezettek egyéni preferenciái ezt nem feltétlenül veszik figyelembe. A kinevezetteknek lehet egészen eltérő a tisztséggel kapcsolatos szerepfelfogása, amely azt is befolyásolhatta, hogy feladataikat milyen módon is végezték el. Még akkor is, ha egyébként egy, az oktatásirányítás szempontjából kiemelkedő jelentőségű és a központosításban kulcsszerepet betöltő funkcióról van szó (NAGY, 1992; PORNÓI, 2016; KATONA, 2016). Mivel a rendszer viszonylag rövid ideig maradt fenn, és a háború, ha a funkcióban nem, de a személyi állományban jelentős változásokat is eredményezett, ezért akár egy prozopográfiai vizsgálat alá is érdemes lehet vetni e csoportot, hogy jobban megérthessük e tisztség jelentőségét és gyakorlati működését.

IRODALOM

GYŐRI Róbert – JOBBIT, Stephen (szerk., 2016): Fodor Ferenc önéletírásai. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest.

HAJDÚ Zoltán (2014): Fodor Ferenc és a két világháború között felnőtt geográfus és közgazdász generáció kapcsolatrendszerének sajátosságai. In: Győri Róbert (szerk.): Földrajz és tudomány az Eötvös Collegiumban. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest. 129-141.

KATONA András (2016): Az iskolai felügyelet története Magyarországon II. (1935-től a rendszerváltoztatásig). Történelemtanítás 2016/7, 1-2. szám.

https://epa.oszk.hu/01900/01954/00018/pdf/EPA01954_tortenelemtanitas_07_01_04_Katona.pdf [2023.11.24.]

NAGY Péter Tibor (1992): A magyar oktatás második államosítása. Educatio, Budapest.

PORNÓI Rita (2016): A közoktatásügy átszervezésének kérdése, az 1935: VI. törvénycikk alapján. In: Rajnai Zoltán (szerk.): Tanulmánykötet a 7. BBK előadásából. Óbudai Egyetem, Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar, Budapest. 145-153.

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA
MŰVÉSZETI ÉLET ÉS TANÁRI HIVATÁS.
MŰVÉSZETI SZEREPVÁLLALÁSOK A DEBRECENI EGYETEM
TÖRTÉNETÉNEK
ELSŐ PERIÓDUSÁBAN (1914-1949)

Az alábbiakban röviden összefoglalom a doktori (Ph.D) disszertációm alapján megjelent monográfia (MOLNÁR-TAMUS, 2022) bevezetésében ismertetett kutatási kérdésekre adott válaszaimat, illetve összegzem és rendszerezem az értekezés elkészítése során összegyűlt eredményeket.¹³ Alapvetően a Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanszékein 1914 és 1949 között tanító professzorok és tanárok művészeti-alkotó, művészetelméleti-oktató és művészettámogató-pártoló tevékenységének jelentőségéről adok számot.

A kutatás során kvalitatív módszereket használtam. Eszmetörténeti vizsgálatot folytattam biografikus módszerekkel, olyan tényfeltárást, amely a vizsgált tanárok, professzorok és szervezetek művészeti munkásságának tanulmányozását tűzte ki célul. Dokumentum- és tartalomelemzés módszerével ismertettem a felkutatott intézmények megalapítását és működését. Primer forrásként levéltári, kéziratbeli, illetve családtagok tulajdonában lévő személyes iratokat, rokoni, baráti és tanítványi visszaemlékezéseket, valamint egyetemi évkönyveket, jegyzőkönyveket használtam. Igyekeztem személyes hagyatékok fennmaradt iratait, illetve a kortárs tudóstársak, kollégák által írt kritikákat, recenziókat és jubileumi tanulmányokat elolvasni és feldolgozni. Kaptam adatokat, információkat családtagoktól, volt tanítványoktól. Összesen tizennyolc bölcsésztanári életutat és szakmai pályáivet elemeztem a művészetekhez való viszony szempontjából: Tankó Béla és Mata János filozófia, Mitrovics Gyula és Karácsony Sándor pedagógia, Pap Károly, Zsigmond Ferenc, Hankiss János, Juhász Géza és Koczogh Ákos irodalom, Láng Nándor és Járdányi-Paulovics István régészet, Gerlótei Jenő francia irodalom, Gáborjáni Szabó Kálmán és Kádár Zoltán művészettörténet, Pukánszky Béla német irodalom, berei Soó Rezső botanika, Csenki Imre művészettörténet és Lükő Gábor folklorisztika tárgykörben oktattak és kutattak (BARCZA, 1988; BREZSNYÁNSZKY, 2007; GYŐRI, 2006; TÓTH, 1986).

Vizsgálatom során fő elemzési szempontként merült fel, hogy a 20. század első felében mennyire volt társadalmi elvárás, értelmiségi mentalitás az egyetemi elit kulturális,

¹³ A kutatás támogatója a Debreceni Református Hittudományi Egyetem kutatásfinanszírozási pályázata volt.

kimondottan a művészeti életben való aktív részvétele vagy mennyiben tekinthető ez véletlenszerű, az egyes életművekben elszigetelt tevékenységnek, magánjellegű érdeklődésnek. Nem állíthatom általánosságban, hogy minden bölcsészfelkészültséggel rendelkező tanárember végzett esztétikai jellegű ismeretközlést tanítási gyakorlatában. Inkább azt mondhatom, hogy a művészet elméleti oktatása sajátos színpontot jelentett a bemutatott tanári életpályákon. Ez a válasz a bevezetés első kérdéscsoportjának második kérdésére is. Arra a következtetésre jutottam, hogy az egyetemi oktatók által közvetített esztétikai-művészeti nevelés egészen a negyvenes évekig jellemzően hagyománytisztelő, klasszikus műveltséget közvetítő, konzervatív irányú volt, s a modern, progresszív irányzatok megjelenése csak 1945-től számottevő, amikor is ezt a szellemiséget képviselő tanárok jutottak katedrához. Számuk még így is alulmaradt a tradicionális, már-már elavultnak nevezhető eszmék szószólóival szemben (MUDRÁK, 2012; VINCZE, 2011).

Akik nem oktattak az egyetemen művészeti tárgyakat, azok az egyetemen kívül, közéleti és tudományos társaságbeli tevékenységeik között végezték a művészeti nevelést és ismeretterjesztést. Ide kapcsolódik a művészeti alkotások bemutatására és a művészetpártolásra alkalmas közéleti fórumokat, eseményeket feltáró kérdésre adott válaszom, mely szerint a 20. század elején az egyetemi tanároknak közéleti szerepvállalásuk tekintetében szellemi vezetőként el kellett foglalni a helyüket a különböző társadalmi egyesületekben, kulturális társaságokban. Ezek a professzorok már nem zárkóztak úgy be a szaktudományuk „elefántcsonttornyába”¹⁴, mint 19. századi elődeik, ezért többségük tanárként és magánemberként is képviselte tudományegyetemét nemzetközi és hazai konferenciákon, rendezvényeken (MOLNÁR-TAMUS, 2022; VINCZE, 2011).

Az egyetemen és a közéletben betöltött szerepeik számtalan alkalmat biztosítottak a nyilvánosság előtti szereplésre. Számos publikációjuk jelent meg az ország és a város vezető sajtóorgánumaiban, és rendszeresen vállalták népszerűsítő előadások tartását képzőművészeti, zenei és irodalmi seregszemléken, baráti összejöveteleken, a Magyar Rádióban, a Magyar Állami Operaházban, a Szépművészeti Múzeumban, a Déri Múzeumban, a Csokonai Színházban stb. Többen művészeti kritikusként váltak ismertté a lakosság körében (BÍRÓ, 1986; MOLNÁR-TAMUS, 2022; VARGA, 1967).

Felvázoltam azokat az egyetemen kívüli művészeti, kulturális vagy ismeretterjesztő megjelenési formákat, melyeken a vizsgált oktatók széles körű tevékenységükről beszámoltak, bemutatkoztak. Világossá vált számomra, hogy a vizsgált tanárok szinte minden művészeti ággal kapcsolatot

¹⁴ „splendid-isolation-típusú magatartás”, l. VINCZE, 2011.

tartottak, de személyes kontaktusba nem mindegyikkel kerültek (MATA, é.n.a, é.n.b; VINCZE, 2011).

Csak csekély számban születtek művészeti-esztétikai témájú írások, ezek többsége tanári szakdolgozat, melyeket néhányan doktori értekezésként is megvédtek. Valószínű, hogy az egyetem diáksága nem szívesen vállalkozott művészeti tartalmak kutatására, hiszen ez nagyfokú vagy teljes önállóságot kívánt tőlük. Ez a nagy erőfeszítés pedig nem tartozott a tanári diploma megszerzésének kötelező feltételei közé (MUDRÁK, 2012; VINCZE, 2011).

Azt feltételeztem, hogy a hallgatók művészeti témaválasztásai visszatükrözik tanáraik hatását tanulmányaikra, illetve diplomaszerezés utáni pályaválasztásukra és érdeklődési körükre. Igazán azonban csak néhány esetben van tudomásom ilyen befolyásról még élő hozzátartozóktól és fennmaradt írásokból, hiszen nem készültek erre vonatkozó követéses vizsgálatok. A végzett hallgatók többsége a szakjának megfelelő tanári pályán helyezkedett el.

Debrecenben a művészeti élet iránti érdeklődés erősen mérsékelt jellegű volt a 20. század első felében. A helyi művészeknek nagyon meg kellett küzdeniük a megélhetésért. Állami támogatás, városi megrendelés és az elhelyezkedési lehetőség (pl. rajztanári) minden művészeti területen csekély volt. Ez nyilván kiábrándultságot eredményezett a város művész társadalmában. A tárgyalt művészeti társulásoknak éppen ezért fokozott erőfeszítésekkel kellett a művészeket és a közönséget összekapcsolni. Ez igen nehéz feladatot jelentett még az elhivatott tagoknak is. Később Debrecen kulturális szempontból fokozatosan kiemelkedett a vidéki városok köréből, ezáltal válhatott a „maradandóság városának” többségében konzervatív ízlésű közönségéből a modern, progresszív művészeti törekvéseket is kedvelő és támogató befogadó lakossági réteg (BÍRÓ, 1986; LYKA, 1935; VINCZE, 2011).

A vizsgált tanárok egyetemi és egyetemen kívüli aktivitása fokozottan hozzájárult ahhoz, hogy Debrecen joggal nevezhető jelentős magyar kulturális és művészeti központnak a két világháború közötti Magyarországon. A műgyűjtésnek szinte egyáltalán nem volt hagyománya, csupán egy-két magángyűjtő élt a városban, viszont sorra alakultak Debrecenben a tudományos-kulturális egyesületek, Debrecen művészeti élete is fellendült. A felvilágosodás óta soha olyan közel nem volt ez a város a kor leghaladóbb szellemi mozgalmához, mint a 20. században, hiszen az 1920-as években már hazánk egyik legjelentősebb kultúrközpontjának számított. Debrecen indította el – a főváros mellett – a legtöbb hazai kulturális kezdeményezést. A debreceni bölcsésztanárok sokrétű és szinte valamennyi műfajt felölelő kulturális-művészeti aktivitása egyértelműen pezsdítően hatott a „maradandóság” fellegvárában, és jóval nyitottabbá, fogékonyabbá tette a város közönségét a haladó, modern művészeti eszmék és események befogadására (BÍRÓ, 1986; LYKA, 1935).

IRODALOM

- BARCZA József (szerk., 1988): A Debreceni Református Kollégium története. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, Budapest.
- BÍRÓ Lajos (1986): Képzőművészeti élet. In: Tokody Gyula (szerk.): Debrecen története 1919-1944, 4. kötet. Debrecen, 391-411.
- BREZSNYÁNSZKY László (szerk., 2007): A „Debreceni Iskola” neveléstudomány-történeti vázlata. Gondolat, Budapest.
- GYŐRI L. János (2006): „Egész Magyarországnak és Erdélységnek...világosító lámpása”. A Debreceni Református Kollégium története. Tiszántúli Református Egyházkerület, Debrecen.
- LYKA Károly (1935): Képzőművészeti kritika és esztétikai elvek. Esztétikai Füzetek 1935/3. szám. 29-36.
- MATA János (é.n.a): Jegyzék az ex libris megrendelésekről. Mata János hagyatéka, publikálatlan kézirat. Déri Múzeum Irodalmi Gyűjteménye, K. X. 75. 112. 174; K. X. 75. 112. 273.1-2.
- MATA János (é.n.b): önéletrajz, publikálatlan kézirat. Déri Múzeum irodalmi gyűjteménye, K. X. 75. 112. 211. 212.
- MOLNÁR-TAMUS Viktória (2022): Művészeti nevelés az Egyetem falai között és azon túl. A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara oktatóinak művészeti, művészetelméleti és művészetpártoló tevékenysége 1914-1949. DRHE, Debrecen.
<https://derek-k.drhe.hu/132/1/Molnar-TamusViki-Muveszeti-neveles-az-egyetem-falai-kozott-es-azon-tul-5-20220412-arch.pdf> [2023.11.30.]
- MUDRÁK József (2012): A Debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története (1914-1949). Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- TÓTH Endre (1986): Kortársaink, barátaink. Tizenkét debreceni portré. Debrecen.
- VARGA Zoltán (1967): A Debreceni Tudományegyetem története, 1. kötet, 1914–1944. Debrecen.
- VINCZE Tamás (2011): Karrierutak és iskolateremtés a XX. század első felének magyar neveléstudományában. (Mitrovics Gyula pályájának és szakmai műhelyének kvalifikációtörténeti nézőpontú bemutatása). Doktori (PhD) értekezés. DE BTK Humán Tudományok Doktori Iskolája, Debrecen.
<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/f032b478-9734-4a80-9dc4-a7bc536b965e/content> [2023.11.30.]

NAGY ADRIENN

A SZEKERES CSALÁD A HAZAI PEDAGÓGIAI ÉLET SZOLGÁLATÁBAN

Az előadás célja, hogy bemutassa egy család, Szekeres Mátyás gyermekeinek és unokáinak, azaz két generáció tagjainak a hazai pedagógiai és kulturális életben betöltött szerepét. A kutatás alapja egy szélesebb körű vizsgálat, melynek célja a fővárosban magánszemélyek, különös tekintettel tanítónőképzőt, egyetemet végzett nők által alapított, államilag elismert végzettséget adó középfokú iskolák alapító igazgatóinak, tanári életútjának összehasonlító elemzése a rendelkezésünkre álló elsődleges (családi hagyaték, levelezések, naplók, iskolai értesítők, korabeli sajtó) és másodlagos források tükrében. A kutatás során elsősorban az elsődleges forrásokra támaszkodtunk, köszönhetően annak, hogy a Szekeres család átadta iratait a Budapest Főváros Levéltárának, mely jelentősen segítette a családi viszonyrendszer, a mindennapi családi élet és a tanári pálya megismerését.¹⁵

A Szekeres család esetében vizsgáltuk már Szekeres Margit pedagógiai munkásságát, azonban a jelen előadásban további családtagok tanári pályáját vesszük górcső alá. A kutatás során arra kerestük a választ, hogy vajon milyen családi környezet és szülői indíttatás eredményeként váltak Szekeres Mátyás, egy adóhivatali tisztviselő gyermekei, Szekeres Kálmán és gyermekei (ifj. Szekeres Kálmán, Szekeres Mária Magdolna, Szekeres Margit Mária), illetve testvére Szekeres Margit a két háború között a fővárosi közép- és felsőfokú oktatás elismert képviselőivé. A Szekeres család középfokú oktatásban tanárként és iskolaigazgatóként is jelentős szerepet betöltő két jeles tagja, Szekeres Kálmán és testvére Szekeres Margit egy, a tudományok, az irodalom és a művészetek iránt érdeklődő és e témákra való fogékonyságot fontosnak tartó, azokat a nevelés során is előtérbe helyező családi környezetbe született. Édesapjuk, az anyai ágon nemesi felmenőkkel rendelkező római katolikus felekezettű Szekeres Mátyás 1829-ben Szolnokon született, itt végezte gimnáziumi tanulmányait, majd a pesti egyetem orvostanhallgatója lett. Felsőfokú tanulmányait az 1848-as szabadságharc kitörése szakította félbe. Szabadulását és felépülését követően (maradandó sérüléseket szenvedett) már nem tudta folytatni orvosi tanulmányait, 1856-ban a szolnoki pénzügyigazgatóságnál helyezkedett el ideiglenes állásban. Szekeres Mátyás még életében nagy gondot fordított fia, Kálmán taníttatására, ami nem meglepő, hiszen ő maga is polihisztor típusú ember volt, érdeklődött a természettudományok, az irodalom és a művészetek iránt egyaránt, ezért fontosnak tartotta, hogy gyermekeit is megismertesse az őket körülvevő világ működésével.

¹⁵ Budapest Főváros Levéltára, XIII. (=Családok) 58. Id. és ifj. Szekeres Kálmán és családja, valamint Szekeres Margit iratai (1739-2001).

Szekeres Mátyás egyetlen fia Kálmán, 1859-ben Nagyváradon született, középfokú tanulmányait Debrecenben, Temesváron és Rozsnyón a katolikus gimnáziumban végezte. Kálmán 1877-ben sikeres érettségi vizsgát tett és még ebben az évben Budapestre költözött és bölcsészeti tanulmányait a Budapesti Magyar Királyi Tudományegyetemen és a József Műegyetemen folytatta, ahol 1881-ben tanári képesítő vizsgát tett, így mennyiségtan és természettan középiskolai tanári oklevelet szerzett, majd a pesti tudományegyetemen matematikából doktorált. Tehát Kálmán érdeklődésére minden bizonnyal nagy hatással volt édesapja, akit az irodalom mellett legalább annyira foglalkoztattak a természettudományok, melyet elsődleges pályaválasztása is jelzett. Támogatta fia tudományos tanulmányait, melynek valódi eredményeit és elismeréseit már nem élhette meg. Szekeres Kálmán tanári pályáját 1882 októberében helyettes tanárként a Rozsnyói Katolikus Főgimnáziumban kezdte, az 1888/89. tanévet már a soproni állami főreáliskolában folytatta immáron főállású rendes tanárként, 1895-ben távozott Sopronból és a Budapesti V. kerületi állami Markó utcai főreáliskolában kezdett tanítani.¹⁶ A mennyiség és számtan tantárgyak oktatása mellett dr. Szekeres Kálmán készített fel tanárjelölteket is. 1899 októberében Bozzay Zoltán tanárral közösen megalapították az iskola matematikai körét, ahol a diákok a tananyagban nem szereplő olyan matematikai ismereteket tanulhattak, mint a számelmélet, a valószínűségszámítás, síkgeometria és csillagászat, valamint gyakorlati fizikai kísérleteken vehettek részt (HOFFER, 1899: 54). Szekeres Kálmán 1906. szeptember 17-én igazgatói megbízást kapott a budapesti II. kerületi főreáliskola ideiglenes, majd végleges vezetésére, melyet 1918 őszig, nyugdíjba vonulásáig töltött be.¹⁷ Szekeres Kálmán a világra nyitott emberként 1899 és 1905 között sokat utazott, hogy megismerje az egyes országok (Anglia, Németország, Franciaország, Hollandia, Belgium) középiskoláinak és egyetemeinek fizikai szertárait, saját magát is folyamatosan képezte, 1907 nyarán egy hónapos angol nyelvi képzésen vett részt.¹⁸ Mindezen tapasztalatait igyekezett a hazai oktatásban is kamatoztatni, gyakorlati kísérletekbe bevonnai a tanulókat. A természettudományos ismeretek mellett Kálmán legalább olyan fontosnak tartotta a testi nevelést, a testgyakorlást. Az iskolai sportágak között kiemelkedett az atlétika (futás, torna) és az úszás (Rudas fürdő), a vívás, emellett télen a korcsolya (budai, margitszigeti jégpályán), a

¹⁶ id. dr. Szekeres Kálmán iratai (1866-1940). BFL XIII. 58. 4. 1. doboz. 5. tétel. Alkalmazással kapcsolatos iratok. dr. Szekeres Kálmán rendes tanári kinevezése 1895. szeptember 1-től a Budapesti V. kerületi állami főreáliskola rendes tanárává 1895. évi 46.860. ikt szám alatt kelt VKM rendelet.

¹⁷ id. dr. Szekeres Kálmán iratai (1866-1940). BFL XIII. 58. 4. 1. doboz. 5. tétel. Alkalmazással kapcsolatos iratok. dr. Szekeres Kálmán ideiglenes igazgatói kinevezése a budapesti II. kerületi főreáliskola igazgatói feladatainak ellátására 1906. szeptember 17. VKM 1906. évi 71.931. sz. rendelete.

¹⁸ id. dr. Szekeres Kálmán iratai (1866-1940). BFL XIII. 58.4. 1. doboz. 4. tétel. Iskoláztatással, képzéssel kapcsolatos iratok 1866-1907. 1907.07.22 és 1907.08.20. között Londonban angol nyelvi kurzus elvégzését igazoló oklevél.

szánkózás, valamint a szabad levegőn való mozgás kapott kiemelt szerepet, kötelező játékdélutánokat tartottak a Városmajorban 5 hónapon át, egy-egy osztálynak heti 2 órában, azaz tulajdonképpen megszervezve a középiskolákat tekintve elsők között a szabadtéri tornaórát, ahol a labdajátékokat részesítették előnyben.

A fentiekben említett családi közeg inspirálóan hathatott Kámán húgára, Szekeres Margitra is, aki ugyan a természettudományok iránt szintén rajongó, bár e téren végül kiteljesedni nem tudó édesapját nem ismerhette, azonban a családja és nála jóval idősebb testvére nagy figyelmet fordított Margit nevelésére és intézményes oktatására. Margit tanulmányait Rozsnyón kezdte, ezt követően a budapesti VI. kerületi Magyar Királyi Állami Felsőbb Leányiskolában folytatta, majd a VI. kerületi Magyar Királyi Állami Felső Nép- és Polgári Iskolai Tanítónőképzőben magyar nyelv és történelem szakos polgári iskolai tanítói diplomát szerzett (CSEGÉNY, 1940). Ezt követően tanulmányai helyszínén, a VI. kerület Andrássy út 65. szám alatti felsőbb leányiskolában (1921-től Mária Terézia Felsőleányiskola és Leánygimnáziumban) kezdett tanítani egészen nyugdíjazásáig¹⁹, az itt szerzett 25 éves pedagógiai tapasztalatait igyekezett hasznosítani az általa alapított iskola megszervezése során. A tanítás mellett irodalmi művei is megjelentek: 1892-ben Egy igaz történet, továbbá ifjúsági regényeket írt, illetve a Pallas Nagylexikon világtörténeti részének munkatársa volt, valamint a jótékonyág, az esetek támogatása is fontos szerepet játszott az életében. Hosszas előkészítő munka után 1920-ban benyújtotta a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felé egy önálló magánfenntartású leányiskola alapítása iránti szándékát, illetve kérelmét. 1921. augusztusában megkezdte működését a Szekeres Margit Felső Leányiskola, amely az 1927/28. tanévtől líceumként, majd 1934/35-től gimnáziumként működött (SZEKERES, 1922: 3).²⁰ Szekeres Margit úgy vélte, szükség van egy olyan iskolatípusra, amely ugyan nem készít fel egyetemre, de tanulóinak olyan készségeit fejleszti, amely a társadalmi helyzetük megfelelő kulturális fejlődését lehetővé teszi (SZEKERES, 1925: 3). Szekeres Margit azt tartotta a legfontosabbnak, hogy növendékei szeressenek iskolába járni. Ennek érdekében a tantestülettel együtt arra törekedett, hogy otthonos környezetet és a korabeli inkább távolságtartó tanár-diák viszonyhoz képest egy lehetőleg minél „*melegebb, közvetlenebb*” viszony alakuljon ki a tanárok és a diákok között, mely „*termesztéssé teszi, hogy a tanulók szívesen járnak iskolába*” (SZEKERES, 1923: 1). „*Otthont akarunk adni a gyerekeknek, olyan otthont, amely a fegyelem erejével, de gyöngéd*

¹⁹ Szekeres Margit 1921-ben kérelmezte nyugdíjazását, a tankerületi főigazgató határozata értelmében 1922. július 1-től vonult nyugdíjba, azaz részesült végelbánásban. BFL VIII. 34. a. 1. doboz. Ügyviteli iratok 1921-1931.

²⁰ BFL VIII.34. a. 1. Ügyviteli iratok 1921-1931. Jegyzőkönyv a Szekeres Margit felsőleányiskola 1922. február 16-17-én Dr. Pintér Jenő tankerületi főigazgató látogatása alkalmából tartott értekezletről.

melegséggel törekszik, hogy a ránbízott lelkek értékes emberekké fejlődjenek” (SZEKERES, 1923: 1). Szekeres Margit az általa alapított iskola pedagógiai elképzeléseit és céljait röviden az alábbiak szerint foglalta össze, mely az iskola jelmondata is lett: „*Minden a gyermek és mindent a gyermekért, (...) mindent elkövetünk, hogy az esetleg felmerülő nehézségek miatt a gyermek sohase szenvedjen*” (SZEKERES, 1921: 4). Szekeres Margit a nevelés legfontosabb eszközének a „*művészi érzés és a közvetlen szemléleten alapuló gyakorlati érzék*” fejlesztését tartotta (SZEKERES, 1922: 5). Az elsőt szolgálta a zenei intelligencia fejlesztése, amely a gyakorlatban elsősorban a szolfézs tanfolyam formájában valósult meg, míg a másodikat a tantárgyak gyakorlati tapasztalatok útján való megismertetése: kísérletek a teremben és a szabadban, valamint a kirándulások által.

A tanári hivatást Kálmán gyermekei is folytatták, fia ifj. dr. Szekeres Kálmán ugyan először a jogi egyetemet végezte el, azonban később zeneművészeti tanulmányokat folytatott, majd zenetanári pályára lépett és a Székesfehérvári Állami Zenekonzervatórium, majd Székesfehérvári Állami Zeneiskola igazgatójaként és zenetörténészként vált elismertté. Dr. Szekeres Kálmán legkisebb leánygyermeke, Szekeres Mária Magdolna szintén a tanári pályát választotta hivatásként, a Szekeres Margit nyilvános jogú Leánygimnáziumban tanított fiatalon bekövetkezett haláláig. Míg Kálmán Margit keresztnévet viselő második gyermeke középiskolai tanári, a Perugiai Egyetemen olasz nyelvmesteri végzettség megszerzése után a Pázmány Péter Tudományegyetemen 1938-ban művészettörténetből doktorált. A Zeneművészeti Főiskolán óraadó tanárként dolgozott. Összességében megállapítható, hogy a Szekeres család fent említett tagjainak mozgalmas életútja volt, melyekben a tanári hivatás egytől egyig kiemelt szerepet töltött be.

IRODALOM

- CSEGÉNY Margit: Emlékezés. In: Csegény Margit (szerk.): Szekeres Margit nyilvános jogú magán leánygimnázium értesítője 1939/40. tanévről. Budapest. 7-8.
- HOFFER Károly (szerk., 1899): A budapesti V. kerület állami főreáliskola 27. évi értesítője az 1898-99. tanév végén. Budapest.
- SZEKERES Margit (szerk.): Szekeres Margit Felső leányiskolájának értesítője 1921/22-1926/27. közötti tanévekben. Budapest.

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára, VIII. (=Intézetek, intézmények) 34. 1-4. doboz. Szekeres Margit Nyilvánosjogú Felső Leányiskola, Leánylíceum, Leánygimnázium ügyviteli iratai 1921-1940.

Budapest Főváros Levéltára, XIII. (=Családok) 58. Id. és ifj. Szekeres Kálmán és családja, valamint Szekeres Margit iratai (1739-2001)

NÓBIK ATTILA

NŐI OKTATÓK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI SZEGEDI EGYETEMEN

Az utóbbi években Magyarországon is megélénkültek a nőtörténeti kutatások (PETŐ – SZAPOR, 2007), amelyek a nők társadalmi helyzetének számos aspektusát feltárták (pl. GYÁNI, 2021). Szintén számos figyelemreméltó eredményt hoztak a nőneveléstörténeti (pl. PUKÁNSZKY, 2006; KÉRI, 2008, 2018) és a történeti oktatásszociológiai kutatások (pl. BIRÓ – NAGY, 2012) is.

A nőhallgatók megjelenése a felsőoktatásban részben már kutatott téma, ugyanakkor a női oktatók megjelenése és felbukkanása, sem a magyar, sem a nemzetközi kutatásokban nem hangsúlyos. Jelen kutatás a női munkatársak helyzetét vizsgálta a két világháború közötti szegedi egyetemen.

A 19. század második fele jelentős változásokat hozott a nyugati társadalmakban a nők oktatási lehetőségeinek kibővülése területén. A tömegoktatás alsóbb szintjén viszonylag elfogadottnak és elterjedtnek számított a lányok részvétele. A közép- és főleg a felsőfok kapui azonban csak lassan, jelentős társadalmi ellenállás közepette nyíltak meg a nők előtt.

Magyarországon 1895-ben nyitotta meg Wlassics Gyula rendelete²¹ a felsőoktatás néhány szegmensét a nők előtt. Erre jelentős társadalmi viták és Hugonnay Vilma nagy visszhangot kapott kálváriája után kerülhetett sor. A jogszabály – egy miniszteri rendelethez képest szokatlanul hosszú indoklással – a nők egyetemi pályákra engedésének szükségessége és társadalmi haszna mellett érvelt, majd megfogalmazta, hogy *„a nőknek – a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályákra való léphetésük céljából – a felsőbb tanintézetekre leendő fölvételre – amennyiben a szabályszerű föltételeknek megfelelnek – az illetékes felsőbb tanintézet meghallgatása alapján, esetről-esetre engedély adassék, és részökre, miután tanulmányaikat – a fennálló szabályok értelmében – sikerrel befejezték, a képesítő oklevél kiadassék.”*²² A lányok eddig az ideig csak magánúton szerezhettek érettségit. Az első leánygimnáziumot 1895-ben nyitotta meg az Országos Nőképző Egyesület, az első leányosztály nyilvános érettségijére általános társadalmi érdeklődés mellett 1900-ban került sor.

Az ezt követő időszakban folyamatosan növekedett a felsőoktatásban részt vevő nők száma. Míg 1896 és 1900 között csupán 14 nőhallgató járt egyetemre, az I. világháború előestéjén,

²¹ A vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1895. évi 65.719. szám alatt a budapesti és kolozsvári egyetem tanácsához intézett rendelete, a nőknek a bölcsészeti, orvosi és gyógyszerészeti pályára léphetése tárgyában.

²² MAGYARORSZÁGI RENDELETEK TÁRA, 1895.

https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1895/?pg=3459&layout=s [2023.10.23.]

1913-ban már 475. Ők az adott évben a tudományegyetemeken tanuló hallgatók 9,9%-át tették ki. A világháború éveiben dinamikusan emelkedett a számuk, de főleg az arányuk. Az 1916/17-es tanévben 1181 nő járt a felsőoktatásba, ők a hallgatói létszám 16,6%-át jelentették. Bár a létszámuk ezután is emelkedett (pl. 1918/19-es tanév: 1672 fő), a frontról visszatérő férfiak miatt az arányuk (1918/19-es tanév: 9%) csökkenésnek indult. A világháborút követő években rövid időre visszaesett a nőhallgatók száma és aránya, ugyanakkor az 1920-as években újra lassan, de folyamatosan nőtt a felsőoktatási részvételük. Ez a tendencia az 1930-as évek közepén tört meg. Ekkor az egyetemi hallgatói létszám csökkenésének részeként a nőhallgatók száma is csökkenésnek indult.

A kutatás legfontosabb kérdése arra irányult, hogy a nőhallgatók megjelenését követte-e a női oktatók, kutatók megjelenése a szegedi egyetemen. Minden olyan női munkatársat számításba vettem, akiket az egyetemi tanrendek és almanachok egyértelműen egy intézethez tartozónak jelöltek. Ők tipikusan valamilyen oktatási vagy kutatási feladatot, részfeladatot láttak el. Ugyanakkor a tisztiszolgákat, hivatalsegégeket nem vontam be a kutatásba. A vizsgálat időbeli fókuszja az 1921 (Szegedre költözés) és 1940 (Kolozsvárra történő visszaköltözés) közötti időszak volt.

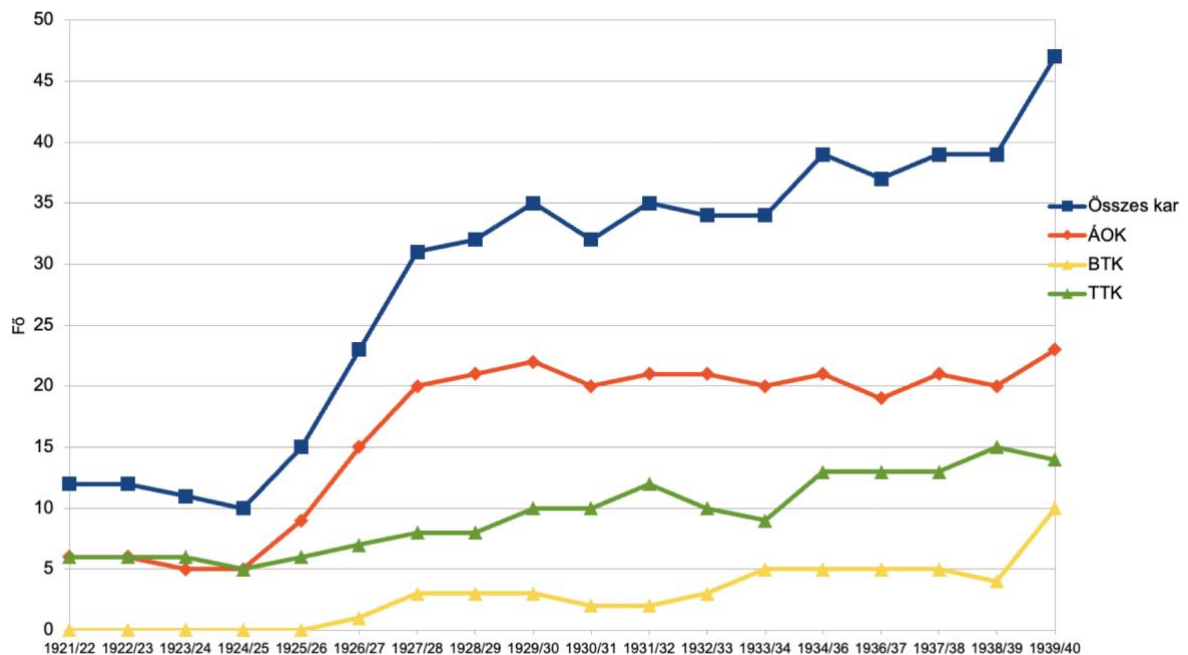
Mivel a magyar felsőoktatásban működő női oktatók és kutatók története jórészt feltáratlan, ez a kutatás elsősorban alapkutatásnak tekinthető. Ugyanakkor célja volt a szórványosan előforduló hibás szegedi egyetemtörténeti adatok pontosítása.

A kutatás legfontosabb forrásai a korszak egyetemi tanrendjei, évkönyvei és a helyi sajtó voltak. A kutatás korlátait részben maguknak a forrásoknak a megbízhatósága, ellentmondásai okozták. De ki kell emelni, hogy más alapkutatások is hiányoznak, részben a szegedi, részben a magyar felsőoktatás egészére vonatkozóan. Ezért jelen kutatás adatainak értelmezése korlátozott, nincsenek adatok például a szegedi egyetem férfioktatóinak számára és összetételére vonatkozóan, de ugyanígy hiányoznak a más tudományegyetemek nőoktatóira vonatkozó adatok is.

A kutatások eredményeképpen összességében 120 személyt sikerült azonosítani. Közülük az orvostudományi karon dolgozott 66 fő, a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karon 15 fő. A matematikai és természettudományi karon pedig 39 főt sikerült azonosítani. A kutatás ugyan nem terjedt ki a kolozsvári időszak szisztematikus feltárására, de érdemes kiemelni, hogy az 1920-as években Szegeden azonosítható női munkatársak közül többen már Kolozsvárott is az egyetem alkalmazásában álltak. Ez a tény arra hívja fel a figyelmet, hogy az egyetem Kolozsvárról történő elűzése és Szegedre költözése kapcsán nem csupán a professzorok, hanem

az alacsonyabb beosztású munkatársak mozgására is érdemes lenne nagyobb figyelmet fordítani.

A női oktatók és kutatók számának alakulását az alábbi ábra mutatja:

Bár a fiatalabb, később belépő munkatársak kisebb eséllyel kerülhetnek fel egy ilyen listára, de ezzel együtt is érdemes rögzíteni, hogy a vizsgált időszakban legalább 10 évet az egyetemen dolgozó női oktatók és kutatók az alábbiak voltak: Kol Erzsébet, Leinzinger Mária, Pákh Erzsébet, Nagy Mária, Magoss Irén, Edith Thonas, Horváth Klára, Liszka Irén, Szabó Viola, Bossányi Irén, Incze Klára, Mischung Ilona és Vidacs Júlia.

De rajtuk kívül több olyan név is felbukkan a tanrendekben és almanachokban, akik vagy más intézményben, területen, vagy később más időszakban futottak be jelentősebbnek mondható pályát. Közéjük sorolható például Banga Ilona, Csajághy Márta, Kopasz Márta, vagy éppen Tomori Viola.

Az előadásban három női oktatói, kutatói életutat mutatok be röviden. Magyary Zoltánné Techert Margit, Kol Erzsébet és Incze Klára a korabeli női karrierutak különböző formáiba nyújtanak betekintést.

A kutatás egyik tanulságaként megfogalmazható, hogy a nőhallgatók számának emelkedését nem követte automatikusan a női oktatók és kutatók számának emelkedése. Valamint megfogalmazható, hogy a nők számára az egyetemi pályán eltöltött hosszabb időhöz mindenképpen biztos társadalmi és családi háttér volt szükséges.

Végül az előadás reflektál a kutatás folytatásának lehetőségére is. Szükségesnek látszik a vizsgálat időbeli kiterjesztése, egyrészt a kolozsvári időszakra, másrészt az 1940-es visszaköltözést követő időszakra. Szintén további kutatást igényel néhány, ma még nem megnyugtatóan rendezhető ellentmondás vizsgálata. Ugyanakkor jelen kutatás egy adatbázisépítés első lépésének tekinthető, amely remélhetőleg a továbbiakban a női oktatókkal és kutatókkal kapcsolatos további kérdések megválaszolását teszi majd lehetővé.

IRODALOM

- BÍRÓ Zsuzsanna Hanna – NAGY Péter Tibor (2012): Bölcsészek és tanárok a 19-20. században. Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.
- GYÁNI Gábor (2021): A nő élete – történelmi perspektívában. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest.
- KÉRI Katalin (2008): Hölgyek napernyővel: nők a dualizmus kori Magyarországon 1867-1914. Pro Pannónia, Pécs.
- KÉRI Katalin (2018): Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon: nemzetközi kitekintéssel és nőtörténelmi alapozással. Kronosz Kiadó, Pécs.
- PETŐ Andrea – SZAPOR Judit (2007): The State of Women's and Gender History in Eastern Europe. The Case of Hungary. *Journal of Women's History* 2007/19, No. 1. 160-166.
- PUKÁNSZKY Béla (2006): A nőnevelés évezredei. Fejezetek a lányok nevelésének történetéből. Gondolat Kiadó, Budapest.

OZSVÁTH JUDIT

IZMUSOKKAL FARKASSZEMET NÉZVE, ÖRÖK ÉRTÉKEK BIZTONSÁGÁBAN. MÁRTON ÁRON ÉS GYÖRGY LAJOS HATÁSA A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT KOLOZSVÁRON TANULT MAGYAR EGYETEMI HALLGATÓKRA

Márton Áron püspökként vált szélesebb körben ismertté, de azt megelőzően is komoly hivatástudattal dolgozott. Nagyobb közösséget elérő ténykedése Kolozsvárra érkezése után kezdődött. Előbb egyetemi hitszónok volt, majd plébános és az Erdélyi Katolikus Népszövetség igazgatója. Gyulafehérvárról érkezett az egyetemi városba, az egyetemi ifjúság kérésére. A kérés megértése a korabeli helyzet tömör vázolását teszi szükségessé, ami a György Lajos által irányított katolikus ifjúság tevékenységére való utalást is kéri. Ezt követi a Márton Áron érkezésével indult új fejezet ismertetése és értékelése.

Saját egyetemi érdekképviseleti szerv nélkül – egyházak biztonságában és mégis veszélyben

A trianoni határmódosulás után a – tágabb értelemben vett – erdélyi magyar fiatalságnak csak román nyelven volt lehetősége tovább tanulni. Gyenge nyelvismeret mellett nagy kihívás volt ez számukra, de lassan kénytelenek voltak bevállalni, mert a külföldön szerzett diplomákat nem (vagy nem könnyen) akkreditálta az új román állam. Albrecht Dezső kimutatása szerint (ALBRECHT, 1930: 97-98) lassan növekedett a magyar egyetemisták száma Kolozsváron, és a harmincas évek elejére már az ezerhez közelített. Szellemi és anyagi érdekvédelmének intézményes kiépítése céljából a magyar egyetemi fiatalság több ízben kérte az egyetem vezetőségétől saját diákegyesület alakításának jóváhagyását, de erre minden esetben elutasító választ kapott (OZSVÁTH, 2010: 97-109). Egyetemi egyesület híján a felekezeti ifjúsági egyletek nyújtottak védelmet és kikapcsolódási, művelődési lehetőséget a fiataloknak. A református diákok az 1921-ben megalakított *Ifjúsági Keresztyén Egyletben (IKE)*, az unitáriusok az 1927-ben újjászervezett *Dávid Ferenc Egyletben*, a római katolikusok pedig a Népszövetség keretében – szintén 1927-ben – megalakított *Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szakosztályában* (később *Majláth-Körben*), illetve a mindegyik felekezetnél működő nőszövetség keretén belül tevékenykedtek (OZSVÁTH, 2004a: 337). Ugyancsak az egyházak támogatásával jött létre 1928-ban a *Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Szemináriuma*, mely hiánypótló programokat szervezett a magyar diákság részére (OZSVÁTH, 2004b: 125-137). Ennek kigondolója és vezetője a katolikus György Lajos volt, aki – vallásos elköteleződésénél fogva is – a katolikus egyetemisták egyesületi életének szervezése felé is felelősségtudattal fordult.

Az egyházi szerveződések mellett 1929-ben megjelent az első felekezetek fölötti fórum, amelyet a szegedi tanulmányok után hazatért Jancsó Béla alapított *Székelyek Kolozsvári Társaságának Főiskolás Tagozata* néven. Egy év múlva – szintén felekezet feletti összefogással – László Dezsővel, Balázs Ferencsel, Debreczeni Lászlóval és Bíró Sándorral életre hívta az *Erdélyi Fiatalok* című főiskolás lapot és annak ifjúsági mozgalmát. Az alapítók szándéka szerint az erdélyi magyar ifjúság közös céljainak támogatását hirdette, tiszteletben tartotta és támogatta a felekezeti, társadalmi, művelődési és más alapon szervezett csoportosulások autonómiáját, önszervező tevékenységét. A lap köré szerveződött ifjúsági mozgalom tevékenysége igen átfogó volt, és sokakat vonzott, de – a kezdetektől aktív tagnak számító jogászhallgató Venczel József írásos elemzése szerint – abban inkább egy élénk mozgékony, megtévesztően liberális kisebb társaság törekvései érvényesültek. Ez az ideológiai különbözőség később belső szakadáshoz vezetett (VENCZEL, 1935: 403). Maga Venczel József is elhagyta az Erdélyi Fiatalok közösségét és kizárólag a katolikus egyetemi ifjúság köreiben vállalt szervezőmunkát.

A katolikus egyetemi ifjúság élete Kolozsváron

Az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség keretén belül működött Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Szakosztálya is a helykeresés idejét élte a múlt század húszas-harmincas éveinek fordulóján, nem mellékesen azért is, mert a város szintjén egyre erősödő liberális és marxista propaganda köreibe is megpróbált beférkőzni. Ezek aknamunkájáról minden bizonnyal Venczel József tudott a legtöbbet, aki ilyen irányú észrevételeit, aggodalmait főként György Lajossal osztotta meg. (Ugyanide mutatott a katolikus ifjak köréből kivált és a munkásmozgalmi eszmékkel szimpatizáló Demeter János későbbi visszaemlékezése is (DEMETER, 1975: 89-90).) A katolikus fiatalok egyesülete származási hely szerinti ún. „kúriákkal” működött, 1928 decemberétől – Mailáth Gusztáv Károly püspök megbízásából – Patay József piarista rendfőnök egyházi elnöksége és dr. György Lajos tanulmányi igazgató priorsága mellett. Több alkalommal szerveztek előadásokat a szövetkezetek gazdasági jelentőségéről, a hitelszövetkezetek megszervezéséről, a Katolikus Akadémia, a katolikus sajtó feladatáról stb., illetve az ifjúságot közelebbről érintő kérdésekről. Megjegyzendő, hogy éves beszámolójukban a hallgatók kiemelték György Lajos prior „*fáradhatatlan és önzetlen munkásságát, szervező erejét*”, amellyel a katolikus ifjúság szolgálatára állott.²³

²³ (Szerző nélkül) Erdélyi Fiatalok 1930/6. szám. 103.

Mindezek mellett a liberális, illetve marxista elköteleződésű fiatalok bomlasztó tevékenysége folytatódott, és nagy valószínűséggel ez vezetett Patay József lelkiigazgató lemondásához is. Ekkor érett be a helyzet arra, hogy György Lajos és Venczel József komoly megoldáson kezdjen gondolkodni. Ezt segítette az is, hogy a Báthory-Apor Szeminárium épületében laktak mindketten, így nem csak a napi közös munka során (például a György Lajos által újraindított Lyceum-könyvtárban), hanem azon túl is egymás közelében voltak. A diákság életét, jövőjét érintő kérdések tárgyalása által minden bizonnyal egyre csak mélyült kapcsolatuk. Ilyen megalapozása lehetett annak a közös döntésnek, mely szerint vitadélutánra hívják meg Kolozsvárra a gyulafehérvári püspökségen levéltárosi és titkári szolgálatot teljesítő, de korábbi ifjúsági munkájáról és nyomtatásban publikált írásairól már valamennyire ismert Márton Áront. A meghívásban biztosan szerepelt az is, hogy a szónok tartsa szem előtt a fiatalság körében tapasztalható világnézeti elbizonytalanodást is. *„Nem szabad megállanunk a félmegoldásoknál, hanem mindent meg kell tennünk, amit jónak, helyesnek és szükségesnek tartunk ifjúságunk világnézetének és szellemének biztosítására. Itt a mulasztáson vagy a tennivalók fel nem ismerésén helyrehozhatatlan kockázatok múlnak”* – írta egyik beszámolójában György Lajos tanulmányi vezető az anyagi finanszírozás terén illetékes Erdélyi Római Katolikus Státus vezetőségének.²⁴

Márton Áron megfelelt a meghívói elvárásnak, a tervezett vitaestnek nagy sikere volt. Ezek után hozta meg György Lajos és Venczel József a döntést, hogy a gyulafehérvári püspöktől „átkéri” Kolozsvárra a 35 éves papot. Ennek érdekében egyetemistákból álló küldöttség indult Gyulafehérvárra a következő kéréssel: *„A jelenlegi kolozsvári katolikus egyetemi hallgatóság számára a korszerű kérdések és világnézeti eszmék keresztény képviselőre egy, a főiskolai ifjúságot vezető egyéniségre van szükség, melyre minden tekintetben az eszmék és irányzatok harcában a legkorszerűbbnek és legalkalmasabbnak Márton Áron gyulafehérvári püspöki titkárt tartjuk. Ezért kérjük az Egyházmegyei Hatóságot, szíveskedjék az Ő személyében főiskolai vezetőt, prézest kinevezni”* (ANTAL, 1993: 19). A jól átgondolt terv sikeres volt, Mailáth Gusztáv Károly püspök gyulafehérvári levéltárosi állásának megtartása mellett a kolozsvári egyetemi ifjúság hitszónokának és a Népszövetség Egyetemi és Főiskolai Szakosztálya igazgatójának nevezte ki Márton Áront.

²⁴ GYÖRGY Lajos: Jelentés a Báthory-Apor Szeminárium 1931/32. évi tanulmányi állapotáról. Erdélyi Katolikus Státus Levéltára (EKSL), IV. 4/b. 404. d. 2476/1928. alapszám, iktatószám nélkül, 5.

Új fejezet a kolozsvári katolikus ifjúság egyesületi életében

Márton Áron kolozsvári szolgálatának megkezdésétől (az 1931/32-es tanévtől) megelénkült a katolikus egyetemi hallgatók egyesületi élete. Nagyobb figyelmet kapott programjukban a falumunka, többen foglalkoztak az ifjúság szociális problémáival, az egyetemesen magyar és erdélyi kérdésekkel, illetve azok megoldási lehetőségeivel. A katolikus egyetemisták engedélyt kaptak Veress Endre főszerkesztőtől az *Erdélyi Tudósító* egy, az ifjúságnak szánt különszáma szerkesztésére is, ami szélesebb körű bemutatkozást is jelentett számukra. Ebben a lapszámban közölt írásában Márton Áron kijelentette, hogy „világnézeti függetlenség nincs”, de azt is hangsúlyozta, hogy a világnézeti hovatartozás nyílt megvallása nem akadály, sőt egyedül reális alapja a nagy közös feladatokban való együttműködésnek (MÁRTON, 1932: 397). Szerinte a világnézeti függetlenség hangoztatása a történelemben mindig „egy már meglevő burkolt világnézetnek az útját készítette elő. S végeredményben mindig a keresztény gondolat elnyomását célozta. Akkor is, amikor azt hangoztatta az ember, hogy az Egyházat lelki, erkölcsi – s ha nagylelkű akart lenni – szociális vonatkozásban is elismeri, esetleg értékeli, következetesen nem mondott igazat. A templomba utalt világnézet helyett földi életéhez, annak valamelyes logikai kikerekítéséhez kiagyalt legalább utólagosan a magyarázó, megokoló, a gondolkozó embernek is feltálatlanható ugynevezett bölcseleti rendszert a világnézet-pótlékot. (...) Ezeknek a »szervvé élt« és buzgó tevékenykedésre fogott világnézeteknek az eredményeit éljük ma. S szenved az ifjúság is.” (MÁRTON, 1932: 398).

Márton Áron a kúriákra tagolódt egyetemi egyesületet szemináriumi rendszerrel helyettesítette, így már nem a származási hely, hanem az érdeklődés kapcsolta össze a fiatalokat. A szakosztály két legizmosabb szemináriuma az általa vezetett szociális és a György Lajos által vezetett pedagógiai szeminárium volt. (A szociális szeminárium életbe hívását éppen az egyre jobban támadó marxista eszmék terjedésének visszaszorítása motiválta.) A jegyzőkönyvek, tudósítások szerint mindkettő gazdag programsort kínált a népes tagságnak.

IRODALOM

- ALBRECHT Dezső (1930): Az erdélyi magyar főiskolai hallgatóság. In: Sulyok István – Fritz László (szerk.): Erdélyi Magyar Évkönyv 1918-1929. Juventus Kiadó, Kolozsvár. 97-98.
- ANTAL Árpád (1993): Venczel József életpéldája. Keresztény Szó 1993/4, 11. szám. 19.
- DEMETER János (1975): Századunk sodrában. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- MÁRTON Áron (1932): Világnézeti függetlenség? Erdélyi Tudósító 1932/16, 10. szám. 397-399.

- OZSVÁTH Judit (2004a): A magyar egyetemi és főiskolai hallgatók önképzési és közművelődési lehetőségei Kolozsváron a két világháború közötti időszakban. A katolikus diákok egyesületi élete. In: Geambasu Réka (szerk.): RODOSZ-tanulmányok 2004, III. Társadalom- és humántudományok. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár. 307-338.
- OZSVÁTH Judit (2004b): Művelődési műhely a két világháború közötti időben: a Kolozsvári Magyar Egyetemi Hallgatók Szemináriuma. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Theologia Catholica Latina* 2004/5, 1. szám. 125-137.
- OZSVÁTH Judit (2010): A kolozsvári magyar diákegyesület létrehozásáért folytatott küzdelem a két világháború között. In: Botházi Mária – Györffy Gábor (szerk.): *Tükörjáték. Emlékkönyv Cseke Péter 65. születésnapjára*. Médea-Művelődés Kiadó, Kolozsvár. 97-109.
- VENCZEL József (1935): Főiskolás mozgalmaink közszelleme. *Erdélyi Tudósító*, 1935/19, 11. szám. 403.

Levéltári forrás

- GYÖRGY Lajos: Jelentés a Báthory-Apor Szeminárium 1931/32. évi tanulmányi állapotáról. Erdélyi Katolikus Státus Levéltára (EKSL), IV. 4/b. 404. d. 2476/1928. alapszám, iktatószám nélkül, 5.

POLYÁK PETRA

HALLGATÓI FEGYELMI ÜGYEK AZ ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEMEN

A Horthy-korszak felsőoktatási intézményeinek fegyelmezési mechanizmusaival összefüggésben mindeztidáig szisztematikus, átfogó elemzés nem született. Néhány esettanulmányon túl a tudományos feldolgozás igénye leginkább azon jogtörténeti megközelítésű munkákban fedezhető fel, melyek a felsőoktatási fegyelmi jog alakulását, az egyetemi hatóságokat megillető fegyelmi hatalom jogi kereteit, a büntetés- és vétségtípusokat, tehát főként a szabályozás kérdéseit vizsgálták (MATYASOVSKY-NÉMETH ÉS SIRÓ, 2021; RIGÓ, 2013). Jelen kutatás a szabályozási környezeten túl elsősorban az egyetemi hallgatók ellen indított fegyelmi eljárások *gyakorlatát* kívánja vizsgálni, kiindulópontként egy intézményben, a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen.

A két világháború között a felsőoktatás egészére kiterjedő, általános fegyelmi szabályzat nem készült, a különböző típusú intézményekben a fegyelmi kérdéseket eltérő módon és mélységben szabályozták. A dualizmus időszakában és a Horthy-korszakban a fegyelmi szabályzat az egyes felsőoktatási intézmények tanulmányi és vizsgaszabályzatának része volt, melyet a VKM rendeleti úton, külön jogszabályként vagy a szervezeti szabályzatok mellékleteiként adott ki. A tudományegyetemek esetében e szabályzatok – az autonómiából adódóan – alig foglalkoztak a fegyelmi hatóság gyakorlásának kereteivel, vagyis az eljárás lefolytatásának módjával, de részletesen szabályozták például az egyes büntetéstípusok alkalmazásának eseteit (LADÁNYI, 1991: 23-32).

A fegyelmi vétségek között három vétségtípust különböztethetünk meg. A tanulmányi hanyagság a Horthy-korszakban elsősorban az előadásokról való távolmaradást jelentette. A hallgatók kötelesek voltak az előadások rendszeres látogatására, ezt a tudományegyetemen az oktató aláírásával igazolta. Ha a hallgató nem jelentkezett az aláírásért, úgy tekintették, hogy az egyetemet elhagyta. Az oktatóknak félévente egyszer jelentést kellett tenni a dékának, aki az előadásokon meg nem jelenő hallgatókat meghallgatásra idézte be és megítélése szerint meg is róhatta. Tartós hanyagság esetén fegyelmi eljárást is lehetett kezdeményezni, s a hallgatót akár ki is zárhatták. Az óráktól való távolmaradásnak azonban rendszerint inkább tanulmányi, semmint fegyelmi következménye volt: megtagadhatták a hallgató látogatási bizonyítványának kiadását (ti. a félév beszámítását) vagy az egyes előadások látogatásának aláírását. A tanulmányi szabályzat e pontjainak érvényesítése intézményenként meglehetősen eltérő volt: a hallgatók hanyag óralátogatásával az orvosi karok rendszeresen foglalkoztak, míg a jogi

képzésben ismert és meglehetősen gyakori volt az *in absentia* hallgatás (a „mezeizés”), vagyis, hogy a joghallgatók egy jó része az előadásokon nem vett részt, csak vizsgáit letenni jelent meg az intézményben. Az Erzsébet Tudományegyetemen ugyanakkor a tárgyalt korszakban nem fordult elő, hogy pusztán tartós hanyagsága miatt bocsátottak volna el egy hallgatót, ennek döntően az volt az oka, hogy az egyetem nem tekintette magát felelősnek a hallgató tanulmányi előrehaladásáért. A hanyagságot leginkább a különféle hallgatói kérvények (például félévbeszámítás, tandíj-kedvezmény) elbírálásakor szankcionálták.

A második vétség típusba az olyan vétségeket sorolhatjuk, mint például az oktatókkal vagy hallgatótársakkal szembeni illetlen viselkedés, az erkölcstelen magaviselet vagy a rongálás. Az Erzsébet Tudományegyetem tanácsa gyakran bosszankodott például a hallgatók professzorokkal szembeni tiszteletlenségén, de kizárással büntette a közbotrányt okozó, az egyetem tekintélyét romboló (gyakran ittas állapotban elkövetett) viselkedést is.

A rendszerkritikus politikai nézetek szankcionálása a két világháború között érvényben lévő fegyelmi szabályzatokban nem szerepelt. Egy ízben a pécsi Erzsébet Tudományegyetem tanácsa amellet is állást foglalt, hogy „*politikai nézet nyilvánítása vád tárgyává nem tehető*”.²⁵ Ennek csak látszólag mond ellent, hogy a tanács többször is tárgyalt egyes hallgatók kifogásolható, főként „*hazafiatlan*”, „*nemzetietlen*” világnézeti állásfoglalásaival kapcsolatos ügyeket. A hazafias állásfoglalást, magyar nemzeti érzelmeket ugyanis magától értetődőnek és nem politikai állásfoglalásnak, a hazafiatlan nyilatkozatokat pedig ebből fakadóan illetlen, közmegebotránkozást okozó megnyilvánulásoknak tekintette (SZABÓ, 2006: 86-102).

A korszakban kétségkívül a legjelentősebb fegyelmi problémát a bajtársi egyesületek antiszemita indíttatású politikai akciói és rendbontásai (például az órák, a beiratkozás vagy a doktori avatások megzavarása, a tüntetéseket kísérő rongálások), valamint a zsidóverések jelentették. Az antiszemita megnyilvánulások szankcionálásakor az egyetemi tanács azonban nem azok világnézeti tartalmát, hanem elsősorban az egyetemi polgárt ért erőszakos atrocitást, az egyetemi rend megbontását ítélte el. Ám ha az incidens nem érintette közvetlenül az intézményt vagy annak oktatóit/hallgatóit, s a megvádolt hallgató hajlandó volt tisztázni magát, a feszültségek enyhítése érdekében a tanács gyakran eltekintett a (súlyos) fegyelmi büntetés kiszabásától. Komolyabb büntetést pedig csak fizikai atrocitás esetén, illetve akkor hozott, ha egy-egy ügy helyi botrányá dagadt. Az egyetemi tanács ugyanis egyfelől sok esetben a fegyelmi eljárást valóban nevelési eszköznek tekintette, a megbánó magatartást, a bocsánatkérést pedig enyhítő körülménynek vette, másfelől elsősorban az egyetemi rend

²⁵ PTE EL VIII.1.a. ETE Tanácsának 1923. augusztus 30-i rendkívüli ülése, 10. pont.

mielőbbi helyreállítása (és ezzel az intézmény tekintélyének és hírnevének megőrzése) lebegett a szeme előtt, így sok esetben azért tekintett el egy súlyosabb ítélet kiszabásától, nehogy az tovább borzolja a kedélyeket vagy szolidaritásakciókra ösztönözze az ifjúsági egyesületeket.

IRODALOM

LADÁNYI Andor (1991): A felsőoktatás irányításának történeti alakulása. Ts-4 Programiroda, Budapest.

MATYASOVSKY-NÉMETH Márton – SIRÓ Kinga (2021): Értelmezhető-e a fegyelem a felsőoktatásban? Avagy, mi a fegyelmi eljárás az egyetemeken? Neveléstudomány 2021/9, 4. szám. 62-76.

RIGÓ Kinga Viktória (2013): Kuppis Anna fegyelmi ügyének ürügyén. Jogtörténeti Szemle 2013/1. szám. 44-47.

SZABÓ Ildikó (2006): Nemzeti tematika és politikai szocializáció. A politika szerepe az identitások formálódásában Magyarországon 1867-2006. Akadémiai doktori értekezés.

Levéltári forrás

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár (PTE EL) VIII.1.a. Pozsonyi Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem, Rektori Hivatal iratai 1914-1923. 1. doboz, 1. kötet Az ETE Tanácsának 1923. augusztus 30-i rendkívüli ülése.

PUSZTAFALVI HENRIETTE

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI ISMERETEK OKTATÁSA A FELSŐFOKÚ OKTATÁSBAN

A 19. század második felében jelentős fejlődésnek indult a hazai közigazgatási és oktatási-felsőoktatási rendszer. Ennek egyik állomása volt a közegészségtani ismeretek kötelező tantárgyi rendszerben való megjelenése. A különböző egyetemi szakokon a kötelező, professziókhöz kapcsolódó ismeretek mellett megjelent az általánosan művelő, alapvető egészségműveltséget nyújtó választható tantárgyak sora is, ami az értelmiségi pályára készülők számára nyújtott fontos ismereteket. Előadásomban az elsődleges és másodlagos források felhasználásával vizsgálom a tantárgyak megjelenését a felsőoktatásban, továbbá kíváncsiak vagyunk arra is, hogy kik voltak azok, akiket felkértek a tárgyak oktatására, és mindezt milyen óraszámokban és hallgatói létszám mellett tették. A szabadon választható tantárgyak esetében pedig már kevesebb adattal rendelkezünk, a Tanrendekben azt láthatjuk, mikor és milyen címmel kerültek meghirdetésre a tárgyak. Ennek feltárása pedig egy fontos adalék lehet az egészségügyi ismeretek elsajátításának lehetőségéről. Ugyanakkor összehasonlításra is adhat információt, vajon melyik egyetemen milyen ismereteket sajátíthattak el a hallgatók.

A Közegészségügyi Kalauzban már 1887-ben írtak arról, hogy mennyire fontos lenne ezeknek az ismereteknek az oktatása (KÖZEGÉSZSÉGÜGYI KALAUZ, 1887). Nemcsak a törvényi szabályozás hívta életre ennek a szükségességét, hanem azok a népmozgalmi adatok, amelyek igazolják a magyar népesség rossz egészségi állapotát. A korabeli intézkedések kifejezetten a leendő értelmiségi pályára készülöket készítették fel, mivel elvárhatóan ők töltötték be vezető szerepeket.

Fontos volt az egészségügyi ismeretek terjesztése szempontjából az a rendelet, mely a joglíceumokba és jogakadémiák tantervébe helyezte kötelezően a közegészségügyi ismeretek átadását. 1885 aug. 3-án a 20.154. számú, A közegészségtan előadása tárgyában a jogakadémiákon című rendelet intézkedett erről (VKM JELENTÉS, 1893). A tantárgy sajátosságait abban látták, hogy csak azokat az ismereteket követelte meg, melyek a közegészségügyi felügyelet szempontjából voltak fontosak, a szabályok, bírságok, az épületek és közintézmények egészségügyi előírásainak megismerése volt a cél, azon kívül más területre nem térhettek ki az oktatás során. A jogi tanulmányokat folytató karokon maga Fodor József adott elő (BOL, 1885), vagy a tisztiorvos, mint például Pécs esetében.

A Műegyetemen Dr. Müller Kálmán nyilvános rendkívüli tanár a téli félévre *Építési egészségügy* címmel hirdetett előadást heti 2 órában, de igen csekély számban jelentkezték a

hallgatók (5 fő), a nyári félévre pedig a *Baleseteknél rögtöni segély* címen hirdetett kurzust, amit heti 2 órában tartott, ezt összesen 7 fő vette fel. Az ezt követő 1892-es évben is hasonlóan 5 fő, majd 8 fő hallgatta le a kurzust, aztán 13 és 8 fő (VKM OGY, 1889: 246). Az 1892/93-as tanévben maga Fodor József adta elő a tárgyat, mint meghívott szakfelügyelő (VKM OGY, 1893: 236). Az I. féléves kurzuson az *Építési egészségtan* című tárgyat 9 fő, a II. félév *Ipar egészségtan* című előadását szintén 9 fő hallgatta le, az építészeti szakosztályon tanulók közül. A pécsi Orvostudományi Kar meghirdetett Közegészségtani kurzusaiban (lásd TANRENDEK) több bejegyzést is találhatunk a hallgatásra ajánlott tárgyak között, ilyen a *Közegészségtan joghallgatók részére* (1928/29 tanév) vagy a *Szocyális hygiene – Társadalomegészségügy – Fenyvessy Béla dr. neve alatt meghirdetett tantárgy*, mindegyik heti 2 órában.

A pécsi Tanárképző Karon is hirdettek a Venereás megbetegedések és azok megelőzéséről szóló kurzust a hallgatók számára, mely heti 2 órában volt megtartva több éven át, az esti órákban. A közegészségtani intézetből dr. Fenyvessy Béla, a közegészségtan tanára volt megbízva az oktatással. A tanárképzésben nem volt kötelező közegészségtani, az egészségügyi ismereteket magába foglaló kurzus hallgatása, pedig a tanárképzésben is legalább annyira fontos lett volna az ismeretek átadása, mint a jogi, vagy műszaki karokon. Nem csak a szocializációs minta miatt, hanem a problémák felismeréséhez is segítséget adhatott volna (TAKÁCS, 2015) a leendő pedagógusok számára.

Az 1931. évi Népjóléti Minisztérium beszámolójában a felvilágosító tevékenységet, mint a megelőzés eszmerendszerét rögzíti – végre írott formában is kimondásra került ez –, és a hivatal minden intézkedésével, tevékenységével ezt az egészségfelfogást támogatta az egészségügyi, az oktatáspolitikai és egyéb nevelési szintéren egyaránt.

Sajnálatos azonban, hogy a mai napig továbbra sincs kötelező egészségügyi ismeretek oktatása tantárgy a tanárképzés oktatási rendjében, pedig látva a mai népegészségügyi problémákat, most is hatalmas szükségként jelentkezik az egészségműveltség, egészségügyi felvilágosító tevékenység. Kutatásunkban a felsőoktatásban megjelenő tantárgyakat, azok látogatottságát kívánjuk bemutatni.

IRODALOM

- A KÖZEGÉSZSÉGÜGYI KALAUZ 1887. október 15. 2 rész, november 1. és 15. lapszámában is
cikkezik a közegészségtan tárgyának oktatásáról, s annak nagy jelentőségéről, A
közegészségügytan oktatás az egyetemeken és a technikai felsőbb iskolákban címmel.
VKM miniszterének a Közoktatás Állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett
huszonkettedik jelentése. Budapest. 1893.
- VKM miniszterének a Közoktatás Állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett
tizennyolcadik jelentése. Budapest. 1889.
- VKM miniszterének a Közoktatás Állapotáról szóló és az országgyűlés elé terjesztett
huszonkettedik jelentése. Budapest. 1893.
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2015): Az orvosok neveléséről. Az orvos-tanárok pedagógiai
szerepe. Magiszter 2015/13, 4. szám. 188-202.
[https://epa.oszk.hu/03900/03976/00017/pdf/EPA03976_magiszter_2015_04_188-
202.pdf](https://epa.oszk.hu/03900/03976/00017/pdf/EPA03976_magiszter_2015_04_188-202.pdf) [2023.11.03.]
- Az átmenetileg Budapesten együttműködő kolozsvári M. kir. Ferencz József
Tudományegyetem és a Pozsonyi M. kir. Erzsébet Tudományegyetem Tanrendje
MCMXX-XXI. Tanév I. féléve. M. Kir. Tudományegyetem Nyomda, Budapest., és a
további években megjelent TANRENDEK 1942-ig bezárólag.

Levéltári forrás

Budapesti Orvostörténeti Levéltár (BOL), Mutatók – 1885. évi jutalomdíj kiutalása.

RAPOSA VIVIEN KITTI

A PÉCSI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM HALLGATÓI ÉS A VÁROSI LAKOSSÁG EGYÜTTMŰKÖDÉSE A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A két világháború között speciális helyzet állt elő abból adódóan, hogy Magyarország egyetemei közül a pozsonyi és a kolozsvári is hontalanná vált a trianoni békeszerződés hatására bekövetkező területi elcsatolások okán. E felsőoktatási intézmények sorsa 1921-ben dőlt el, amikor az Erzsébet Tudományegyetem Pécsett, a Ferenc József Tudományegyetem pedig Szegeden nyert elhelyezést (LENGVÁRI ÉS POHÁNKA, 2011: 50-51). Az e városokba érkező nagyszámú egyetemi hallgatóság egyszerre generált pozitív folyamatokat, köztük az egyetemnek otthont adó városok gazdasági növekedését, kulturális központtá válását, egészségügyi fejlődését stb. és okozott megoldandó feladatokat a hallgatók és a városlakók között kialakuló nyílt és látens konfliktusok következtében. Az utóbbi évek nemzetközi egyetemtörténeti kutatásaiban is egyre kiemelkedőbb érdeklődésre tart számot az egyetem gazdasági, kulturális és társadalmi faktorainak elemzése, illetve a hallgatók lokális közösségre vagy városrészeire gyakorolt hatásának feltárása, melyet a „town and gown” témakörben születő vizsgálatok egyre bővülő szakirodalma is jelez (SYMOENS, 2018; BROCKLISS, 2000; KEMP, 2003).

Jelen előadásomban e sokrétű kapcsolatrendszer egy elemét, az egyetemi ifjúság és a városi lakosság együttműködésének megnyilvánulási formáit ismertetem. Bár a Horthy-korszakban a helyi közösség és az egyetemisták között több nézeteltérés bontakozott ki, a pécsi ifjúsági egyesületek nagy hangsúlyt fektettek a békés egymás mellett élés elősegítésére is (GYÜRE ÉS TRÓCSÁNYI, 2013: 11-16). Ennek egyik eszköze a tudatos közösségépítés volt, mely leglátványosabban a heti és a havi gyűlések, illetve az ifjúság által szervezett táncos mulatságok formájában bontakozott ki. A rendezvények és az összejövetelek egyfelől bizonyos értékrendek és normák elsajátítását, sajátos tradíciók kialakítását, illetve speciális magatartásminták begyakorlását segítették elő. A szervezeti élet és a bálozás így például szerepet játszott az új tagok közösségbe történő integrációjában és az ifjúság szocializációjában is. A találkozók továbbá az egyetemi hierarchiától független, informális, személyes és kötetlen kommunikációra nyújtottak lehetőséget, melyek hozzájárultak a hallgatók, a professzorok és a városi lakosság közötti kapcsolatok ösztönzéséhez (POLYÁK, 2020: 155-156).

A várospolitikai figyelemmel kísérése is a bajtársak tevékenységének szerves részévé vált, mely szintén ösztönözte a helyi közösség és a fiatalok összetartozástudatát. A Horthy-korszakban a pécsi egyetemisták az országos politikai akciókba való bekapcsolódás mellett jogot formáltak

véleményük kifejezésére a település közállapotával, illetve a városvezetés döntéseivel kapcsolatban. Az ifjúság magát ugyanis a helyi közösség szerves részeként értelmezte és azonosult a lokális társadalom előtt álló gazdasági és szociális nehézségekkel. *„Mert miről is van szó? Arról, hogy a város polgári közösségébe tartozunk, hogy ennek a közösségnek a sorsa, problémái, jövő fejlődése nekünk sem lehet közömbös, mert a mi sorsunk, a mi problémáink és a mi jövőnk is egyben”* – fogalmazta meg a *Nemzetvédő* a hallgatók álláspontját 1936 februárjában (NEMZETVÉDŐ, 1936: 5).

A diákok a helyi vezetőséggel, illetve a különféle társadalmi szervezetekkel így több módon együttműködtek, hogy az összefogás útján eredményesebben léphessenek fel a korszakban jelentkező társadalmi problémák leküzdése érdekében. A tevékenységek összefonódása több irányból valósulhatott meg. Egyrészt az egyetemisták becsatlakozhattak a városi tanács által hirdetett akciókba, például a különféle karitatív mozgalmakba, míg bizonyos kérdéseket illetően (a revízió vágyának kifejezése, a nemzeti ünnepek lebonyolítása) a városvezetőség kifejezetten elvárta az ifjúság hatékony részvételét. A hallgatók másrészt saját megmozdulásokat is kezdeményeztek, melyek leginkább a jótékonyásban, a második világháború idején a fronton harcoló katonák megsegítésében, hitbuzgalmi tevékenységükben, illetve a helyi lakosság kulturális nevelésében bontakoztak ki.

A városi közösség és az egyetemisták közötti békés egymás mellett élést ugyanis egyértelműen elősegítették azok az aspektusok, melyek fejlesztése, lebonyolítása és megvalósítása mind a két félnek szívügye volt. Előadásomban így bemutatom a városvezetés, a helyi közösség és az egyetemisták egymásra találásának különböző megnyilvánulási területeit, a mögöttük húzódó célkitűzéseket, illetve megvalósulásuk módját, nagy hangsúlyt fektetve a fiatalság szerepvállalására és az e mögött húzódó kulturális, politikai, illetve ideológiai meggyőződésére.

IRODALOM

BROCKLISS, Laurence (2000): Gown and Town. The University and the City in Europe, 1200-2000. *Minerva* 2000/38, No. 2. 147-170.

GYÜRE Judit – TRÓCSÁNYI András (2013): Az egyetemvárosiasodás hazai dimenziói, különös tekintettel Pécsre. In: M. Császár Zsuzsa – Kuráth Gabriella – Mayer Lilla – Farkas Gyöngyvér Csilla – Pálfi Melinda (szerk.): *A felsőoktatás területi dimenziói, avagy oktatás földrajzi vizsgálatok a hazai és nemzetközi térben.* Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 11-17.

- KEMP, Roger L. (2003): *Town and gown relations: A handbook of best practices*. McFarland & Company, Jefferson.
- POHÁNKA Éva – LENGVÁRI István (2011): A Pozsonyi, majd pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem. In: Fedeles Tamás – Lengvári István – Pohánka Éva – Polyák Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs. 47-84.
- POLYÁK Petra (2020): Társasági élet az egyetemen. *Per Aspera ad Astra* 2020/7, 1. szám. 152-158.
- SYMOENS, Hilde de Ridder (2018): *Students and Urbanity*. In: Dhondt, Pieter – Boran, Elizabethanne (eds.): *Student Revolt, City and Society in Europe. From the Middle Ages to the Present*. Routledge, New York. 319-322.
- Vihar egy pohár vízben. *NEMZETVÉDŐ*, 1936. február 4.

S. DINNYÉS KATALIN JULIANNA

NÉPEGÉSZSÉGÜGYI KÉRDÉSEK A KIEGYEZÉSTŐL A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKIG

Magyarországon a 19. század végén alapvető változások zajlottak, ennek köszönhetően a fordulópontok évtizedének is nevezik ezt az időszakot. A magyar orvostudomány fejlődése szempontjából is kiemelkedő jelentőségű korszak ennek a századnak a második fele. Egyrészt a modern közegészségügyi jogalkotás időszaka, másrészt a kibontakozó szakági orvosiskolák kora. Ezt dokumentálják a tudományos gondolkodásnak új utakat nyitó Semmelweis Ignác (1818-1865), tanításának méltó folytatója Kézmárcszy Tivadar (1841-1902), valamint a magyar tudományos szülészeti-nőgyógyászatot megalapozó Tauffer Vilmos (1851-1934) alapvető munkái. Jelentős népességnövekedés is megfigyelhető volt: 1850-től kezdődően 6,5 millióval nőtt az ország lélekszáma, így 1910-re a magyar lakosság száma meghaladta a 18 milliót (SZULOVSKY, 2010). A 19. század fejlődését az első világháború zárta le, amelynek idején a kórházak újabb modernizációja maradt el (SZABÓ, 2014). SZÁVAI (2015) szakirodalma alapján míg a gyógyintézmények száma 1921-ben 183 volt, addig ez a szám 1938-ra 308-ra nőtt. 17 év alatt összesen 121 kórházat építettek fel, a betegágyak száma: 26451-ről 48898-ra nőtt, amelynek eredményeképpen a halálozások aránya jelentősen csökkent. Az első világháborús veszteségek okán nagyobb figyelmet kapott az emberélet és felerősödött a már többször megfogalmazott gondolat, hogy az állam legértékesebb tőkéje az ember.

Az úgynevezett „viháros 20. században” gyors politikai és gazdasági változások voltak jellemzőek (SZÁVAI, 2015), de már a „hosszú 19. század” végén, 1880-tól a nép táplálkozáskultúra kutatói szerint az élelmiszerpiac modernizálódni kezdett, tehát átalakultak a húsfogyasztási szokások, megnőtt a cukorfogyasztás és az ételkészítési technikák is módosultak (SZULOVSKY, 2010). A fordulópontok évtizedétől kezdődően az oktatási rendszerben is megfigyelhetők voltak a változások, amelynek a kiépítése és megerősítése stratégiai szintű feladat volt. A kiegyezést követően az 1891. évi törvénynek köszönhetően nőtt a kisdédóvók száma és sikeresen elfogadták azt is, hogy az intézmények a kisgyermek védelmét szolgálják, egyben szerepük volt az egészségmegőrzés szempontjából is (PUSZTAFALVI, 2011). Az államhatalom elsődleges célja egy *„egészséges társadalom fizikai és erkölcsi feltételeinek megteremtése”* és az ország közegészségügyének támogatása volt, amelyet az általuk biztosított lehetőségekkel kívántak elérni (MOHOS, 1995: 368). A magyar orvostudomány szempontjából is egy igen termékeny időszaknak nevezhetjük: az ország egész területén szülőintézetek, orvosi rendelők, anyaotthonok és csecsemőkórházak segítették a megszületett gyermekek egészséges

életét (MOHOS, 1995), továbbá a fejlődő vitaminkutatás, az orvostársaságok megalakulása és a gyermekgyógyászati kutatások is az értékes éveket tükrözik (KAPRONCZAY, 2016). Az orvoslásban a megelőző vagy preventív szemléletmód kezdett teret hódítani. A megelőző orvoslásban az orvosok szerepvállalása megnőtt. *„Az iskolaorvosi rendszer kiépülése ezt a preventív szemléletmódot erősítette minden területen”* (TIGYI ZOLTÁNNÉ PUSZTAFALVI, 2011: 265). A preventív szemlélet térhódításában kijelölhető személyek közül háromféle szakember került szóba. Elsőként a papok vagy lelkészek, hiszen hozzáférésük a beteg emberekhez vitathatatlan volt, kulcsfontosságú személyek voltak a hétköznapi emberek mindennapjaiban. Majd a tanítók és tanárok, mivel elsajátították az alapvető egészségügyi ismerteket, és végül az orvosok személyének elsődlegességét helyezték a középpontba. A vita akkor zárult le, amikor *„Trefort Ágoston létrehozta az iskolaorvosok intézményét és elrendelte az iskolaorvosi tanfolyam elvégzését, 1885-ben”* (TIGYI ZOLTÁNNÉ PUSZTAFALVI, 2011: 266).

A történelmi események hatására számos társadalmi és állami összefogás volt megfigyelhető. A megelőzés, a gyermekvédelem és a tuberkulózis (tbc) elleni küzdelem érdekében sorban alakultak meg a szervezetek, mégis a legjelentősegteljesebb az 1906-ban létrejött Országos Gyermekvédő Liga, majd az első világháború idején, 1915-ben létrejött édesanyák és csecsemők védelme érdekében megalakult Országos Stefánia Szövetség (SZABÓ, 2014). Elsődleges célja egy egészséges társadalom fizikai és erkölcsi feltételeinek megteremtése volt, mindamelllett, hogy az ország közegészségügyének támogatását is kitűzték célként maguk elé (MOHOS, 1995). A módszer sajátossága az volt, hogy az édesanyákat a saját otthonukban kell felkeresni (BARCSI – DINNYÉS – PUSZTAFALVI, 2022). *„A szövetség meghirdette, hogy az édesanya nem kerülhet rosszabb helyzetbe, mert egy új életnek ad életet és neveli fel, az anyát és magzatát óvni kell a szülési folyamat veszélyeitől, lehetővé kell tenni, hogy szoptasson, az anyákat tájékoztatni kell a nevelés kérdéseiről, a társadalomnak fel kell ismerni a csecsemőhalandóságból keletkező veszteséget”* (BARCSI – DINNYÉS – PUSZTAFALVI, 2022: 21). Az egészségügy az I. világháborút követően – az 1920-as években – válsághelyzetben volt és hazánk szociális ellátottságában is kritikus állapotok uralkodtak. A gyermekek körében a tbc tombolt, a gyermekhalandóság magas volt és az egészségügyi kultúra és felvilágosítás egyáltalán nem létezett (KAPRONCZAY, 2016). A megalakult szervezetek eredményes munkáját tükrözi, hogy a csecsemőhalandóság 1920-ban még 100 csecsemőből 18,7 halálozási arány volt, majd 1941-ben már 11,7-re csökkent (MOHOS, 1995). 1922-től kezdődően Ápoló- és Védőnőképző Iskolákat hoztak létre, amelyek mára már egyetemi szintű képzések formájában zajlanak.

1927-ben az Országos Közegészségügyi Intézet feladata a laboratóriumi vizsgálatokra és az oktató munkára szorított, ugyanakkor szorosan együttműködve bekapcsolódott a kormányzati vezetés alatt álló preventív munkába, a fertőző betegségek elleni küzdelemben. Továbbá részt vett a betegsegélyező pénztárak munkájában és az anya- és csecsemővédelemben. A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat megalapítója Johan Béla Rockefeller ösztöndíjas orvos volt, akinek a munkássága a két világháború között igen jelentőségteljes volt. 1930-tól 1944-ig a Zöldkeresztes védőnők feladatai közé tartozott az anya- és csecsemővédelem, az iskola-egészségügy, a nemibetegségek és a tbc elleni küzdelem, a szegény betegek otthoni ápolásának megszervezése, valamint a szociális gondozás (BARCSI – DINNYÉS – PUSZTAFALVI, 2022). 1940-ben az Országos Stefánia Szövetség megszűnt és Országos Egészségvédelmi Szövetségként működött tovább.

Vizsgálatunkban a dokumentumelemzés módszerét alkalmazva arra a kérdésre kerestük a választ, hogy ebben a változásokkal teli időszakban mi jellemezte a népegészségügyet, hogyan és milyen körülmények között alakult meg 1915-ben a Stefánia Szövetség, illetve számos közegészségügyi szervezet. Mindezek milyen hatást gyakoroltak az egészségügyre és milyen módosításokat eszközöltek ennek hatására? Miként alkalmazkodott az ország az első világháborút követően (szervezetek megalakulása, csecsemővédelem)? Hogyan tevékenykedett a Népjóléti Minisztérium a tbc elleni küzdelemben, milyen pozitív hatásai lettek?

Áttekintő munkánk során arra a következtésre jutottunk, hogy a kiegészítést követően, a második világháborúig bezárólag számos jelentőségteljes változás zajlott Magyarországon, amelyet érdemes alaposan ismertetni. Ezek olyan alapvető változások voltak, amelyek napjainkig meghatározó jelentőséggel bírnak.

IRODALOM

BARCSI Tamás – DINNYÉS Katalin – PUSZTAFALVI Henriette (2022): Az egészségfejlesztés alapjai. In: Boncz Imre – Lampek Kinga – Pusztafalvi Henriette (szerk.): Kézikönyv az egészségfejlesztéshez. Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar, Pécs. 11-36.

<http://www.etk.pte.hu/public/upload/files/efop343/KezikonyvAzEgeszegfejleszteshez2022net.pdf> [2023.11.30.]

KAPRONCZAY Károly (2016): A magyar medicina a két világháború között. Magyar Tudomány 2016/177, 5. szám. 608-615.

https://epa.oszk.hu/00600/00691/00152/pdf/EPA00691_mtud_2016_05_608-615.pdf [2023.11.30.]

- MOHOS Márta (1996): A szervezett anya- és csecsemővédelem kialakulása Magyarországon. Kiállítás a Semmelweis Orvostörténeti Múzeumban. 1995. december 8. – 1996. június 23. Orvostörténeti Közlemények 1996/XLI-XLII, 1-8. szám. 368-370.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ORSZ_ORVO_OK_1996_149_157/?pg=369&layout=s [2023.11.30.]
- SZABÓ Katalin (2014): Egészségügy a trianoni Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények 2014/LX, 1-4. szám. 183-200.
http://real-j.mtak.hu/1909/1/orvtort_kozl.pdf [2023.11.30.]
- SZÁVAI Ferenc (2015): Gazdasági paradigmák a 20. század első felében. Acta Scientiarum Socialium 2015. 45. szám. 207-220.
<https://journal.uni-mate.hu/index.php/asc/article/download/392/715/735> [2023.11.30.]
- SZULOVSKY János (2010): A fordulópontok évtizede. Történelmi Szemle 2010/52, 4. szám. 577-591.
https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2010-4/577592_szulkovszky.pdf [2023.11.30.]
- TIGYI ZOLTÁNNÉ PUSZTAFALVI Henriette (2011): Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus korától a második világháború végéig. Doktori (PhD) értekezés. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/5141/tigyi-zoltanne-pusztafalvi-henriette-phd-2011.pdf?sequence=1&isAllowed=yv> [2023.11.30.]

TAKÁCS ZSUZSANNA MÁRIA
MAGYAR ORVOSPROFESSZOROK NÉPEGÉSZSÉGÜGYI
FELVILÁGOSÍTÓ MUNKÁJA 1920 ÉS 1945 KÖZÖTT

Kutatásunk a magyar népegészségügy és orvostudomány történetének egy olyan területére fókuszál, melyet az eddig a témával foglalkozó kutatók csak kisebb mértékben érintettek, viszont a 19. század vége óta fontos területét képezte a magyar orvosok mindennapi tevékenységének. Kezdetben elsősorban a városok szegényebb, munkásnegyedeiben önkéntes munkát végző orvosok tartottak előadásokat a gyermek- és nőgyógyászat terén, később egyre többen kapcsolódtak be ebbe a munkába. A 20. század első felében a magyar orvostársadalom aktívan vett részt és kezdeményezőként lépett fel sok esetben az általános népművelő tevékenységekben, mely elsősorban a lakosság egészségügyi felvilágosítását jelentette. Az egyetemeken oktató orvosprofesszorok közül többen vállaltak jelentős szerepet a lakosság felvilágosításában, általános egészségügyi ismereteik bővítésében, melyben nagy segítségükre volt a korabeli média, mind a sajtó, mind pedig a rádió.

Előadásunk fókuszában a szegedi, a pécsi, majd a kolozsvári egyetemen oktató dr. Berde Károly²⁶ bőrgyógyászprofesszor (1891-1971) pécsi korszakának szakterületéhez kapcsolódó tájékoztató tevékenysége, valamint Kolozsvárra való visszatérését követően az Erdélyi Múzeum Egyesület Orvos- és Gyógyszertudományi Szakosztályának tagjaként a lakosság számára tartott előadásai, rádiófelvételei, újságcikkei állnak. Berde Károly természetesen nem egyedül folytatta felvilágosító munkáját, hanem mind Pécsen, mind Kolozsváron számos kollégájával – csak néhányat kiemelve: Scipiades Elemér, Beöthy Konrád, Lőrincz Ferenc, Páll Gábor – együtt tartotta előadásait, így az ő pályájukra, előadásaik témájára is kitér a kutatás, de megtaláljuk az előadók között az ország első orvosnőit is, mint például a kolozsvári szemészorvost, Fugulyán Katalint. Azt kívánjuk bemutatni, mely területek voltak jelen nagyobb számban az előadások témáit tekintve, miért tartották fontosnak ezen ismereteket a korszak – elsősorban a két világháború közötti időszak – orvosprofesszorai népművelő tevékenységük során a nagyvárosoktól (pl. Pécs, Kolozsvár, Szeged, Budapest) a Kárpátok legkisebb településéig.

A téma feltárása során a történeti kutatás hagyományos módszereit alkalmazva ismertetjük a primer forrásként a korabeli médiában megjelenő újságcikkeket, interjúkat, többek között a

²⁶ Életéről bővebben ld. PUSZTAFALVI – TAKÁCS, 2022; TAKÁCS, 2015.

Pécsi Napló, a Dunántúl és a Kolozsvári Szemle lapjain, valamint a két világháború között a Magyar Rádióban elhangzott előadások közül kiemelve néhányat.

A városokban megjelenő munkásság a 19. század második felétől kezdődően új feladatokat adott az orvosok számára, hiszen a különböző járványok, betegségek megjelenése körükben gyakoribbnak számított, viszont elterjedésük az egész társadalomra hatással volt. Az orvostársadalom erre való reakciója és annak a felismerése, hogy a betegségek összefüggésbe hozhatóak a környezettel és a szociális állapottal, indították el az egészségügyi prevenció megjelenését és a különböző egyesületek, szervezetek, elsősorban a létrejövő nőegyletek ezen területtel való intenzívebb foglalkozását is. (KISS, 2004) Ehhez kapcsolódóan jelentek meg a betegségek orvos általi gyógyítására vonatkozóan a 20. század elején szórólapok, melyben a kuruzslás veszélyeire hívták fel a szülők, elsősorban az anyák figyelmét (TIGYI ZOLTÁNNÉ PUSZTAFALVI, 2011). Azonban ez a kérdéskör évtizedek múlva megjelent Berde Károly munkájában is, ahol a következőket olvashatjuk: *„A népi gyógyítás ott működik a hatóságok közegészségügyi intézkedései és az orvosdoktorok tiszteletreméltó munkája mellett, de azok elől természetesen elleplezve. (...) Hatása pedig csaknem mindig ellentétes azzal a törekvéssel, ami a közösség egészségének megvédését s az egyes ember egészségének helyreállítását célozza. (...) ennek az élő tényezőként ható népi orvoslásnak a létezéséről az orvosok maguk sokkal kevesebbet tudnak, mint amennyit kellene.”* (BERDE, 1940: 291) A felvilágosító tevékenység ebből adódóan a társadalom egészét célozta meg és vált egyre fontosabbá, de különösen az első világháborút követően kezdődött az orvosok részéről az intenzívebb munka ezen a téren előadások, újságcikkek és a rádió terjedésével az ott elhangzó adások révén.

Az egészségügyi felvilágosító előadások témáit az esetek nagy többségében a nemibetegségek szolgáltatták, de a különböző gyermekbetegségek, daganatos és bőrbetegségekről, valamint a nőgyógyászat és szülészet területéről szóló előadások is nagy számban fordultak elő a korszakban. A Berde Károly professzor által tartott előadásokról való híradásokat és beszámolókat a Pécsi Napló, a Dunántúl és a Kolozsvári Szemle hasábjain olvashatjuk az 1930-as, 1940-es években, melyek között szerepelnek például a következők: Élet a bőr felszínén, A bőr életműködései, Gyógyítható-e a bőrbetegség az idegrendszer felől?, Mitől óvakodjunk a házasság előtt?, Régi kolozsvári kuruzslók és boszorkányok, valamint nőgyógyászati témák is megjelennek a Kolozsvári Református Nőszövetség felkérésére. Előadást tartott a korszakban oly fontos témákról is, mint a nemibetegségek jelentésének, kivizsgálásának törvények általi szabályozása – a lex Venerisnek nevezett törvény²⁷ – és ennek jelentősége, melyben

²⁷ A lex tuberculosis és lex veneris néven ismert 1940. évi VI. tc. II. része „A nemibetegségek elleni védekezésről” címmel jelent meg és a korszak legújabb előírásait fogalmazta meg a különféle fertőző betegségekhez

megfogalmazza: „*A vakok, elmebetegek közül nagy százalékban a nemibetegségeknek köszönhetik betegségüket. 30 százalékuk pedig a nemibetegség miatt nem jön a világra. (...) a nemi betegségek igen nagy mértékben szaporodna. Mélyreható intézkedések kellenek, mert a régi törvények már elavultak (...) a családalapításnál biztosítani a felek nemi egészségi állapotát.*” (PÉCSI NAPLÓ, 1937: 4) Az 1920-as és 1930-as években a házassági tanácsadás egyre fontosabb területté vált az országban a felvilágosító tevékenységet végző orvosok körében, és az elsődleges célja az volt, hogy a házasságra lépők között ne legyenek nemibetegségekkel – elsősorban szifilisszel, kankóval –, de tuberkulózissal fertőzöttek sem a születendő gyermekek egészsége szempontjából (SZEGEDI, 2015). Ehhez kapcsolódóan jól láthatjuk a felvilágosító előadások témáiban az ide kapcsolódó területek gyakoribb megjelenését.

Berde Károly kollégái mind saját szakterületük témáit ismertették, a lakosság számára fontosnak tartott kérdésekben adtak elő²⁸. Scipiades Elemér (1875-1944) a pécsi szülészeti és nőbeteg klinika igazgatója a keszthelyi nyári egyetem keretén belül tartotta meg „A terhesség korlátozásának jelentősége” c. előadását 1934-ben, de itt említjük meg Páll Gábor (1896-1976) szülész-nőgyógyászt, a kolozsvári egyetem professzorát, aki szintén különböző nőgyógyászati témájú előadásokat tartott Kolozsváron és Erdély más településein is. Ebben a tevékenységben vett részt Fugulyán Katalin (1888-1969) szemészorvos, aki a kolozsvári egyetem orvosi karának első három női hallgatójának egyike volt és orvosi tevékenysége mellett szintén tevékenyen részt vett a felvilágosító munkában, melyek közül csak egyik előadását említjük meg, melyet „Mit kell tudni a szemüvegről” címmel tartott.

Előadásunk csak egy kis szeletét kívánja bemutatni annak a tevékenységnek, mely az ország egész területén jelen volt és szinte minden orvos részt vett benne a korszakban. Az orvostársadalom különböző rétegeiben és területein dolgozó szakemberek nemcsak a gyógyítást tekintették hivatásuknak, hanem a betegségek megelőzését és a lakosság minél szélesebb körű tájékoztatását is.

kapcsolódóan.

<https://net.jogtar.hu/ez-ev-torveny?docid=94000006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> [2023.11.07.]

²⁸ Előadásairól szintén a Dunántúl, a Pécsi Napló és Kolozsvári Szemle, illetve az Ellenzék hasábjain olvashatunk beszámolókat.

IRODALOM

1940. ÉVI VI. TÖRVÉNYCIKK. a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=94000006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D42> [2023.11.07.]
- A DUNÁNTÚL, PÉCSI NAPLÓ, KOLOZSVÁRI SZEMLE és ELLENZÉK c. lapok újságcikkei, hirdetései 1920-1945.
<https://adt.arcanum.com/hu/> [2023.11.04.]
- BERDE Károly (1940): A magyar nép dermatológiája. A bőr és betegségei népünk nyelvében, hiedelmeiben és szokásaiban. Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest.
- KISS László (2004): Egészség és politika – az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. Korall 2004. 17. szám. 107-137.
<https://epa.oszk.hu/00400/00414/00012/pdf/05kisslaszlo.pdf> [2023.11.10.]
- PUSZTAFALVI Henriette – TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2022): Berde Károly In: Pusztafalvi Henriette – Takács Zsuzsanna Mária (szerk.): Útitársak. Tanulmánykötet Kéri Katalin tiszteletére. MTA PAB, Pécs. 71-82.
- SZEGEDI Gábor (2015): A jó egészség a legjobb hozomány? A házassági tanácsadás Magyarországon a 20. század első felében. In: Gyimesi Erzsébet – Lénárt András – Takács Erzsébet (szerk.): A test a társadalomban. HIK, Budapest. 242-253.
- TAKÁCS Zsuzsanna Mária (2015): Az orvosok neveléséről. Az orvos-tanárok pedagógiai szerepe. Magiszter 2015/13, 4. szám. 188-202.
https://epa.oszk.hu/03900/03976/00017/pdf/EPA03976_magiszter_2015_04_188-202.pdf [2023.11.14.]
- TIGYI ZOLTÁNNÉ PUSZTAFALVI Henriette (2011): Az egészségnevelés intézményesülésének folyamata hazánkban a dualizmus korától a második világháború végéig. Doktori (PhD) értekezés. PTE „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola, Pécs.
<https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/5141/tigyizoltannepusztafalvihenriette-phd-2011.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [2023.11.04.]
- Vitéz Berde Károly dr. előadása a keszthelyi nyári egyetemen. PÉCSI NAPLÓ, 1937. augusztus 6. 177. szám. 4.

VAJDA TAMÁS

A SZÁMÚZÓTT KOLOZSVÁRI ÉS POZSONYI EGYETEMEK IDEIGLENES BUDAPESTI EGYÜTTMŰKÖDÉSE 1920-1921

A megszálló csehszlovák hatóságok által Pozsonyból kitoloncolt egyetemi professzorok 1919. október közepétől Budapesten gyülekeztek. A románok által Kolozsvárról november elejétől kezdve szintén kitoloncolt egyetemi professzorok mintegy egy hónappal később csatlakoztak pozsonyi társaikhoz a magyar fővárosban. Mindkét egyetem erősen hiányos tanári karral érkezett Budapestre, mert számos professzor állásától megfosztva ugyan, de átmenetileg még kint maradt Pozsonyban vagy Kolozsváron, néhányan pedig valamelyik vidéki magyar településen családtagjaiknál igyekeztek átvészelní ezeket a hónapokat. A Budapesten tartózkodó tanárok tárgyalásokat kezdtek a két egyetem mielőbbi ideiglenes budapesti működéséről, egyúttal pedig a tűrhetetlenül zsúfolt fővárosi körülmények miatt arról is, hogy a következő tanévtől (szintén ideiglenes jelleggel, Pozsony és Kolozsvár átmenetinek gondolt megszállása tartamára) vidékre telepítsék a két intézményt.

A budapesti ideiglenes működés érdekében biztosítandó feltételek közé tartozott, hogy az intézetek működése érdekében középületek használati jogára tegyenek szert, a professzorok és családjuk elszállásolása céljából lakásokat szerezzenek, valamint a nélkülöző hallgatóknak különféle diákszociális intézkedéseket hajtsanak végre. 1919 ősze és tele különleges időszak volt a hazai egyetemek, főiskolák történetében. Ekkor ugyanis egyetlen hazai egyetemen sem indult meg a tanév. A frontról visszatérő nélkülözők minden intézményben rendkívüli állapotokat idéztek elő. Gyakorta fordultak elő erőszakos jelenetek, melyek főként a zsidó hallgatók beiratkozása ellen irányultak. Ezek a hónapok a háború alatt fegyveres katonai szolgálatot teljesített hallgatók karhatalmi alakulatainak rendszeres ellenőrzése miatt szervezett oktatás és vizsgázás nélkül teltek el. Végül minden fővárosi egyetemen és főiskolán 1920 márciusától sikerült megindítani egy tanévpótló szemesztert. Az 1920 tavaszi szemesztert a két számúzótt egyetem szoros együttműködésben valósította meg: közös egyetemi tanácsuléseket tartottak, közös bizottságokban tárgyaltak meg különféle oktatási és diákszociális kérdéseket, és közös beszerzések keretében biztosították a legszükségesebb eszközöket, szolgáltatásokat.

A két számúzótt egyetem szoros, a magyar egyetemtörténetben egyedülálló együttműködésének célja az intézményi önállóság fenntartása, a számúzótt egyetemeknek valamely hazai (budapesti vagy debreceni) egyetembe való beolvasztásának, esetleg egymással való végleges és teljes egyesítésének elkerülése, valamint a munkatársaik és a hallgatóságuk egyben tartása volt.

A két egyetem igen szoros együttműködést valósított meg az oktatás terén. A hallgatóik minél teljesebb körű oktatása érdekében egy áthallgatási rendszert dolgoztak ki. Az egyik egyetemre beiratkozott hallgató mindenféle adminisztrációs többletköltség nélkül szabadon felvehetette az őt érdeklő kurzusokat a másik egyetemen is. A közös tanrend bevezetőjének megfogalmazása szerint „*a) mindegyik egyetem külön ad ki indexeket (leckekönyveket); b) mindegyik egyetemi hallgató szabad választás szerint vagy az egyik vagy a másik egyetemre iratkozik be; c) mindegyik egyetemi hallgató a két egyetem egyikére beiratkozva, a másik egyetem tanárainak előadásait, a tárgynak a származási ívbe és a leckekönyvbe eszközendő megfelelő bevezetése mellett, a másik egyetemre leendő beiratkozás nélkül szabadon látogathatja, feltéve, hogy ezáltal óráütközések esete nem áll be; d) mindegyik egyetemi hallgató azon az egyetemen teszi vizsgálatait és szigorlatait, amelyik egyetemre a két egyetem közül beiratkozott.*” (TANREND, 1920: 3). Ez a megoldás, valamint a magántanárok segítsége és a budapesti tudományegyetem és Állatorvosi Főiskola épületeinek, tanárainak igénybevétele pótolta a hiányzó professzorokat és infrastrukturális hiányokat.

A jogi kart a II. kerület Jurányi utcai polgári iskola épületében helyezték el. Az orvosi fakultás több elméleti intézetét átmenetileg az Állatorvosi Főiskola Rottenbiller utcai épületében, a II. kerület Szegényház utca 36. szám alatti épületben és a budapesti egyetem Anatómiai Intézetének Tüzoltó utcai épületében helyezték el. A klinikai tevékenységet a Zita barakk kórházban, az V. kerület Révész utca 19-ben, a Szent Rókus kórházban (VIII. kerület Stáhly utca 7-ben), valamint a poliklinika VII. kerület Szövetség utca 14-16. szám alatti épületében folytatták. A bölcsészeti és a természettudományi kart a budai Paedagogium, Győri út 13. szám alatti épületében helyezték el (TANREND, 1920: 4-22).

A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem mind a négy karával folytatott működést 1920 tavaszától Budapesten, noha az orvosi karon 1920 tavaszán az oktatás szünetelt, akkor csak szigorlatoztatás folyt a karon (szervezett oktatás csak 1920 őszétől indult meg a fakultáson). A Pozsonyból érkezett Erzsébet Tudományegyetem szerkezetében sajátosságot okozott az 1920-1921 közötti években, hogy a megszálló csehszlovák hatóságok csak az orvosi és a bölcsészeti kart toloncolták ki. Vagyis az 1919/20. tanév tavaszi szemeszterében a kolozsvári egyetemnek 3, a pozsonyinak mindössze egyetlen fakultásán folyt oktatás. 1920 őszétől a kolozsvári egyetemnek már mind a négy, a pozsonyinak pedig két fakultásán folyt oktatás Budapesten. Ez a szerkezeti sajátosság nagyban meghatározta a száműzött egyetemek hallgatói létszámát is. Így 1920 tavaszán még igen szerény hallgatói létszámot tudott felmutatni mindkét egyetem, a következő félévektől azonban látványos fejlődést értek el.

A számúzott egyetemek hallgatói létszámai budapesti együttműködésük idején

kar/képzés	1919/20. II. félév		1920/21. I. félév		1920/21. II. félév	
	FJTE	ETE	FJTE	ETE	FJTE	ETE
JÁTK	128	Pozsony	315	Pozsony	379	Pozsony
OTK	szünetel	szünetel	546	391	744	629
BTK	29	21	34	16	33	17
MTTK	46	–	107	–	79	–
Gyógysz.	1	–	42	–	56	–
Összesen	204	21	1044	407	1291	646

A fenti összetett együttműködéssel sikerült elérni vagy megőrizni az oktatás folyamatosságát, a professzori kar, az asszisztencia és a hallgatóság egyben tartását, valamint az önálló intézményi arculatot és autonóm döntéshozatali mechanizmust. Ugyanakkor sikerült elkerülni a legfenyegetőbb veszélyeket: az intézmények megszüntetését, megcsonkítását vagy szétdarabolását. A budapesti együttműködés lehetőséget adott arra, hogy mind a két egyetem számára lefolytassák a szükséges egyeztetéseket és elvégezzék az előkészítő munkákat, amik a kolozsvári egyetem számára 1921 őszén, a pozsonyi egyetem számára 1923 őszén tették lehetővé a kijelölt új vidéki telephelyre költözést (KORMÁNYJELENTÉS, 1919-1922: 137).

IRODALOM

Az átmenetileg Budapesten együttműködő kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem, pozsonyi m. kir. Erzsébet-tudományegyetem tanrendje az MCMXX-XXI. tanév I. felére. Budapest, 1920.

Az átmenetileg Budapesten együttműködő kolozsvári m. kir. Ferenc József Tudományegyetem, pozsonyi m. kir. Erzsébet-tudományegyetem tanrendje az MCMXX-XXI. tanév II. felére. Budapest, 1921.

A m. kir. kormány 1919-1922. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1926.

VINCZE Gábor (2004): „Debrecen városában akadt erős konkurens Szegednek”. A két város vetélkedése a számúzott Ferenc József Tudományegyetem „megszerzése” érdekében. Limes 2004/17, 4. szám. 93-112.

VINCZE Gábor (2006a): A száműzött egyetem. A Ferenc József Tudományegyetem sorsa Kolozsvártól Szegedig (1919-1921). Szeged.

VINCZE Gábor (2006b): A bujdosó egyetem Szegedre kerülése. Valóság 2006/49, 6. szám. 26-55.

ZÁVOTI JÓZSEFNÉ

TRIANONT KÖVETŐ ÉVEK A HAZAI GYÓGYPEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN

A 19. század második felétől Európa-szerte olyan gyógyító, nevelő intézmények szerveződnek, amelyek a különböző típusú fogyatékosokkal küzdő gyermekeket látják el. Ápoldákat, otthonokat, tanintézményeket hoznak létre Magyarországon is. A fogyatékosokkal foglalkozó filantróp szemléletű személyek többsége orvosi, tanítói vagy lelkeszi hivatással végezte a speciális tevékenységét. A fogyatékosági állapottal kapcsolatos tudományterületek fejlődése és differenciálódása, valamint a kapitalizálódott államban a szociális ellátás kezdeti lépései pozitív hatással voltak a siket, vak, gyengeelméjű, dadogó, hebegő gyermekek szervezett iskolai nevelésére. Egyre szélesebb tapasztalattal, munkájuk során felmerülő problémajelenségekkel és eredményekkel gazdagodva sürgetővé vált az utakat kereső szakképzés. Jogos igényként fogalmazták meg az ilyen jellegű intézményekben egy egységes képzés szükségességét, mely az érzékszervi-, értelmi és beszédváltozások tematikáját megtartva integrálja a tudományos megalapozottságú elméleti és gyakorlati ismereteket (RANSCHBURG, 1909: 45-47), valamint a kor tanítói és tanárképző intézményeihez hasonlóan hivatalosan szervezett struktúrában pedagógiai oklevelet, végzettséget ad. 1896-ban létrejött a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a Gyógypedagógiai Ügyosztály Náray Szabó Sándor tevékenysége során. Ezáltal a fogyatékosok ellátása immár nem a jótékonyági adakozás finanszírozásától függ, hanem a közoktatási hálózatnak szerves része. Hangsúlyozza, hogy minden fogyatékosokat ellátó iskola a közoktatás rendszerében működjön (VARGA – HATOS, 2015: 1-18). „...A gyógypedagógiai ügyet, amely az ő idejéig a rongyos koldusa volt köznevelésügyünknek, szervezte, újonnan megalapította s oly magas színvonalra emelte, hogy a külföldi hasonló intézetekkel szemben teljesen megállja a versenyt, sőt egy s másban meg is haladja azokat.” (VÉRTES, 1914: 497- 498).

Náray Szabó szorgalmazta az egységes gyógypedagógusképzés feltételeinek kialakítását. A Gyógypedagógiai Intézetek Országos Szaktanácsa megalakulása is tükrözi az erősödő szakmai háttér jelenlétét, amely a képzés oktatói bázisát is előjelzi. 1900. szeptember 1-én megkezdődött a patinás Váci Siketnéma Intézetben a gyógypedagógusok képzése Gyógypedagógiai Tanítóképző Tanfolyam név alatt. A könnyebb megközelíthetőség céljából 1904-ben Budapesten folytatódott a képzés, de önálló épülettel még évtizedekig nem rendelkeztek. Az orvostudomány, a pszichológia, a pedagógia tudományterületeinek kiválóságai kapcsolódtak a képzésbe, mint Ranschburg Pál, aki az első Magyar Királyi Gyógypedagógiai és Pszichológiai Laboratórium alapítója, Sarbó Artúr foniáter, Berkes (Berinza) Sándor a gyógyító pedagógia

művelője és oktatója. Definiálták a gyógypedagógia és a gyógypedagógus fogalmát, újra gondolták és gazdagították a tantervet és a tantárgyi tartalmakat a módszertani differenciáltság és a tudományos kutatás eredményeire építve. 1917-ben Magyarország területén 16 siketnéma intézetben 1331 tanulót, 11 vakok intézetében 451 tanulót, 12 értelmi fogyatékosok intézetében 850 szellemi fogyatékos tanulót láttak el. Több beszédhibásokat fejlesztő műhely, valamint egy – világviszonylatban elsőként – „ideges” gyermekeket ellátó otthon volt. Hivatalosan 238 fő gyógypedagógiai tanári státuszban és 120 óraadóként volt bejegyezve.

Az 1919-es proletárdiktatúra az addigi gyógypedagógiai szellemi értékeket át akarta ideológiai céllal alakítani. Elrendelték a gyógypedagógiai intézetek államosítását, likvidálni akarták az addigi gyógypedagógusképzést. A hallgatók tiltakozásának eredményeként az önmagát autoriter módon kinevezett direktor kénytelen volt lemondani.

A hazánkat sújtó trianoni diktátum következtében az intézményes hálózat, a gyógypedagógusok egzisztenciája és a gyermekek további tanítása még súlyosabban érintett. Az elcsatolt területeken több iskolát felszámoltak, vagy román, csehszlovák fennhatóság alá kerültek, a magyar nyelvet nem használhatták. Sokan és több magasan kvalifikált tanár is az igazságtalanul meghúzott határokon belül próbálta folytatni gyógypedagógiai tevékenységét.

Az intézmények és ellátottak aránya szinte felére csökken, a tanári státuszok száma szintén ezt a veszteséget mutatja (9 siketnéma intézet – 778 tanuló, 5 vakok intézete – 337 tanuló, 12 szellemi fogyatékosok intézete – 853 tanuló, az ideges gyermekeket ellátó intézmény megszűnt, a beszéd fogyatékosok ellátása bizonytalan, a tanári státusz 121, az óraadó 50 fő) (GORDOSNÉ, 2000: 45-47).

Az 1921. évi törvény az iskoláztatásról 130.700/1922. VKM rendelete kimondja, hogy a siketek, vakok, gyenge elméjűek, gyenge tehetségűek, erkölcsi fogyatékosok és ideges és fejletlen gyermekek is iskola kötelezettek. Ez a rendelet nagy lendületet adott újra a speciális pedagógiai módszereket alkalmazó gyógypedagógusok képzésének. Immár 3 éves képzési struktúrában megújult tantervvel, megújult oktatói háttérrel fogadják a már nagyobb létszámú hallgatókat, mint Gyógypedagógiai Tanárképző (1922-1928). A kutatói tevékenységükkel, publikációikkal, a professzionális praktikummal a gyógypedagógiát önálló tudományterületté fejlesztik az előzőekben említettek mellett Szondi Lipót, Bárczi Gusztáv, Heródek Károly, Éltés Mátyás és még sokan mások. A tudományosság iránti folyamatos igény, az interdiszciplináris kapcsolatok és a gyakorlatban működő gyógypedagógusok szakmai tájékoztatása céljából megalakult a Gyógypedagógiai Társaság, amely jogelődje a napjainkban is fennálló Magyar Gyógypedagógusok Egyesületének. Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatási minisztersége alatt (1922-1931) a trianoni veszteségek ellenére rendkívüli mértékben és léptékben indult meg

a felsőoktatás és a közoktatás fejlődése, köztük a gyógypedagógiai intézmények és a szakemberek képzése is (PUKÁNSZKY – NÉMETH, 1996). A miniszter új igazgatót nevezett ki a gyógypedagógiai tanárképző élére, Tóth Zoltánt, a fiatal, lendületes és elszánt szakembert. Bárczi Gusztávval közös irányt képviseltek a nemzetközi elismertség megalapozásával. Számos tudományos művet adtak ki ebben a periódusban, külföldi és hazai kongresszuson, konferencián jelentek meg a legújabb kutatási eredményeikkel, amelyeket a képzési tananyagban is ismertettek a hallgatókkal. Lehetőséget adtak a leendő gyógypedagógusoknak, úgy a hazai intézményekben, mint a külföldi szakmai eseményeken a szélesebb látókör és innovatív gyakorlat megélése érdekében. Ranschburg Pál megjelentette 1923-ban Az emberi elme című művét – A gyermeki elme című műve (1905) mérföldköve volt a neuropszichológia megalapozásában és értelmezésében (ZÁVOTINÉ, 2011: 208-209). Szondi Lipót megalkotta a Fogyatékos értelem (1825) átfogó, alaptananyagként bevonuló szakirodalmat. Tóth Zoltán és Bárczi Gusztáv töretlenül küzdenek a képzés megreformálásáért, a főiskolai szintű gyógypedagógus-képzést nemcsak megálmodják, hanem a későbbi években meg is valósítják. 1928. június 2-5-én a III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus keretében emlékeztek meg a gyógypedagógus-képzés negyed évszázados múltjáról, ahol ünnepélyesen bejelentették Klebelsberg Kunó engedélyét a 4 éves főiskolai szintű képzésre. Szeptemberben már Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola névvel indul az új tanév. Új képzési szabályzatot dolgoztak ki; bővül a szakkompetencia, változik a felvételi eljárás, alaptantárgyakkal és a fogyatékoság speciális tantárgyakkal gazdagodik és mélyül a képzési tartalom, a félévek kollokviummal és gyakorlati szakvizsgával zárulnak.

A Ranschburg-féle laboratórium differenciálódik a medicinális és pszichológiai kutatások lehetőségeit megteremtve: Gyógypedagógiai Pszichológiai Laboratórium Schnell János vezetésével és Állami Gyógypedagógiai Kórtani és Gyógytani Laboratórium Szondi Lipót irányításával. A szakmai felügyeletet Ranschburg Pál látta el, a laboratóriumok feladatuknak vallották a kutatást és az oktatást, a fogyatékoság eredetének, megjelenésének, kezelésének és megelőzésének megismerését, leírását.

Az 1930-as évekre stabilizálódott a 4 éves főiskolai szintű képzés. A Magyar Gyógypedagógiai Társaság 3 évente országos értekezletet tartott, szaküléseken vitatták meg a fogyatékosok ellátásának aktuális kérdéseit és az újító módszereket. Ebben az időszakban rendszeresen jelen vannak az oktatók a külföldi szakmai eseményeken. A nemzetközi tudományos eredmények megosztása az európai fogyatékosügyet is jó irányba determinálja. A Nemzetközi Gyógypedagógiai Társaság budapesti alakuló ülésén nagy elismeréssel nyilatkoztak a hazai

gyógypedagógus-képzésről, kiemelték az egységesített és speciális képzési tartalmat, mely egyedül Magyarországon volt jellemző.

Az 1930-as évek végén kialakult politikai és gazdasági káosz hatással volt az egyetemek és főiskolák működésére. 2 évig szünetel a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán az oktatás. Szondi Lipótot származása miatt eltávolítja az akkori hatalom az állásából, Tóth Zoltán igazgató elhunyt, az oktatói veszteség és a háborús eseményekben egyetlen biztató esemény Bárczi Gusztáv fogyatékosügyi minisztériumi megbízatása, majd 1944-ben a főiskolai igazgatói kinevezése. Vezetése alatt önálló épületszárnyat kapott az intézmény, a hallgatók számára kollégiumot rendeztek be, a kutató laboratóriumot komplex ellátás és feladatcentrikusan átszervezte modern orvostechikai felszereltséggel, és egy pszichológiai könyvtárat hozott létre. Kiadta a főiskola új munkarendjét, új stúdiumokat vezetett be a képzésbe, szakdolgozatvédelem és ráépülő államvizsga volt a végzés feltétele (GORDOSNÉ, 2000: 56-92). A II. világháború pusztítása ellenére Bárczi Gusztáv megővta, újjáépítette munkatársaival a Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolát. Szellemi hagyatéka által több ezer gyógypedagógus vallja, hogy a gyógypedagógiai tevékenység olyan hivatás, amely a tudomány és a teljes gyógypedagógiai metodika ötvözetével az embert szolgálja.

IRODALOM

- GORDOSNÉ SZABÓ Anna (2000): A magyar gyógypedagógusképzés története. BGGYTF, Budapest.
- HATOS Gyula (2015): Náray-Szabó Sándor emlékezete halálának századik évfordulóján. Gyógypedagógiai Szemle 2015/43, 1. szám. 69-81.
- RANSCHBURG Pál (1909): Elmékedések a gyógypedagógia jelenéről és jövőjéről. Magyar Gyógypedagógia, 1909/1, 1. rész. 41-50., 2. rész. 81-85.
- VARGA Imre – HATOS Gyula (2015): Náray-Szabó Sándor reformtevékenysége és hatása a szegedi és a debreceni gyógypedagógiai intézetekre. Különleges Bánásmód 2015/1, 1. szám. 7-24.
<https://ojs.lib.unideb.hu/kulonlegesbanasmod/article/view/9950/8866> [2023.11.30.]
- VÉRTESE O. József (1914): Náray Szabó Sándor (1861-1914). A Gyermek 1914/8, 7. szám. 497-498.
- ZÁVOTI Józsefné (2011): A tudományág-teremtő Ranschburg Pál. In: Cserhádi Andrea (szerk.): Nemzedékek nevelői. Tanítók és tanítócsaládok a Kárpát-medencében. Hungaro-Dalton Egyesület, Győr. 202-213.